

Данка і Крак

Ігор Калинець

Повість

про кілька незабутніх травневих днів

Моїй похресниці Богданці

Коли моя похресниця була маленькою, вона часто розмовляла з півнем Кукуріком, який прилітав до неї аж на п'ятий поверх. Коли я довідався про це, то написав ось такого віршика:

Таємниця про Кукуріка

*Моя хресниця Богданка
має мудрих мамцю й татка.
А живуть вони у місті —
мають в телеку всі вісті
і не знають, що Богданка
знає інші вповіданки,
бо до неї Кукурік
прилітає цілий рік.
Уникає він дорослих,
їх нема — іде у гості.
Він постукає в вікно,
оповість вже не одно,
а про все на білім світі,
про що мають знати діти.
Я хотів хоча би раз
те почути, але — зась!
І тому ніяк не можу
оповісти щось підхоже.
Тільки й того, що прорік,
що існує Кукурік.
І хай вибачить Богданка,
що секрет я розбаламкав.*

І ось тепер інша дівчинка, як не дивно, також Богданка, аж цілих два тижні була знайома з круком, який розмовляв. І про це недовге, але цікаве знайомство наша розповідь.

1. Сто тисяч слів

Це трапилося навесні. Через відчинене вікно линував пташиний щебет, вливалися

пахощі розквітлого білого саду. На голій гілці високої старезної грушки навпроти вікна сидів великий чорний птах.

Данка з острахом підійшла до вікна — воно немов притягувало її.

— Прривіт! — сказав птах. Отак просто людською мовою. Данка не могла не відповісти. По-перше, вона була вихованою дитиною, принаймні так вважали усі, хто приходив до них додому. По-друге, вона не могла не відповісти — і край. Хоч, признатися, трішки було лачно. Зрештою, вона читала Івана Франка "Коли ще звірі говорили" та інші книжки, де усі тварини і птахи говорять так, як і люди.

— Привіт! — відповіла Данка.

— Я називаюся Кррак. Так найзручніше. Бо насправді моє ім'я дуже довге "Той найстаріший львів'янин, що замешкує у Винниківському лісі біля каменя".

— Я Данка, — представилися дівчинка.

— Дуже прриємно, — це знову Крак.

— То ти вмієш розмовляти? — все-таки поцікавилася Данка.

— Як бачиш і чуєш.

— І багато слів знаєш? — Данка вже оговталася, стала сміливішою.

— Напевно дуже багато, — відповів Крак.

— Ого! — вигукнула Данка. — Я також знаю багато слів, — похвалилася дівчина. Сказати "сто", чи не забагато? І вона назвала скромнішу цифру: — Може, сорок!

— Це зовсім мало, — розчарував її Крак. — Ти вже, мабуть, наговорила сорок слів.

— То, може, сто? — з надією запитала Данка.

— Я думаю, — поважно сказав Крак, — що ти знаєш набагато більше. Назви тільки те, що бачиш у кімнаті, в якій ти перебуваєш оце, і те, що бачиш через вікно, то буде не менше аніж сто слів. Попробуй!

— Але я, — Данка трохи зніяковіла, — не дуже вмію числити до ста. Особливо після десяти.

Данці було соромно.

— Це не біда, — розрадив її Крак. — Я тебе зарраз навчу, якщо хочеш.

— Звичайно, — вигукнула Данка, — а ти скільки знаєш слів?

— І багато.

— Може, тисячу? — здивувалася дівчинка.

— Дорога Данко, — Крак промовляв дуже поважно. — Ти навіть собі не уявляєш, що сама вже знаєш тисячу слів.

— Не може бути?! — Данка була і здивована, і захоплена від почутого.

На якусь мить запала мовчанка. Данка сповнювалася гордістю за себе: адже вона знала таку неймовірну кількість слів. їй навіть захотілося комусь похвалитися. Вдома була тільки бабуса — вона поралася на кухні, татко з мамусею пішли до праці. Дівчинка обережно виглянула у вікно. У садку ганяв чорний песик Гавчик, більше не було нікого. Гавчик зовсім не знав людських слів, ніколи їх не вимовляв, але розумів багато. Оце недавно наша кицька Мнявка впала чи зіскочила з балкона третього поверху (Данка мешкає на третім поверсі) — і десь загубилася в кущах. А вже стемніло,

і годі було в садку знайти Мнявку. І пані Оля з першого поверху, господиня Гавчика, звернулася до нього:

— Гавчику, пошукай кицю, але не нашу, а чужу!

І Гавчик тут же занюхав у кущах Мнявку і загавкав на неї. Отак і знайшлася кицька. Отож, Гавчик добре зрозумів, що йому казала пані Оля.

— Знаєш, Краку, он той внизу песик розуміє слова, але не може їх вимовляти, — сказала Данка.

— Я це знаю. Собаки чи котики розмовляють по-людськи тільки у казках, — відповів Крак.

— А чому ти можеш? — запитала дівчинка.

— Я — це зовсім інше. Старі мудрі крукки недаремно проживають багато сотень літ. Вони мають так багато часу, що навчитися мови їм далєбі не важко. Правда, не всі. Але ті, що дуже хочуть. Я хотів то й навчився!

— То ти такий старий і мудрий? — запитала дівчинка.

— Старрий — то старий, але чи мудррий, сказати важко. Бо є мудрріші птахи від мене, — відповів Крак.

— Але ти... ви, — поправилася Данка, — стільки знаєте слів, ти-сячі-тисячі слів. Ви, напевно, найрозумніший?

— Кажі мені "ти" — я не буду чути аж таким старрим. Гарразд? — попросив Крак.

— Гарразд! — згодилася Данка. — У нас є різні словники. Татко весь час заглядає до словника української мови. Цікаво, скільки там слів? Чи є тисяча?

— Того словника, що має одинадцять томів? — запитав Крак.

— Не знаю скільки. Прошу трохи зачекати, я порахую, — сказала Данка і побігла до другого покою, де у зашкленій шафі стояли словники. Вона порахувала усі товсті зелені томи — вийшло десять і ще один.

— Є десять і ще один, — повідомила Данка.

— Оце і є одинадцять. Один на дцять. Оце "дцять" колись означало "десять". Один на дцять є одинадцять, два на дцять — дванадцять. І так далі.

— Три на дцять — тринадцять, — вже сама додала дівчинка, рада-радська.

— От бачиш, як усе прросто, — промовив птах. — У тому словнику майже сто сорок тисяч слів. Це дуже-дуже багато. Але це ще не всі українські слова. Навіть доросла, освічена людина не може їх усіх знати. І як щось не знає, то й заглядає до словника.

— Як мій татко, — додала Данка. І тут же похвалилася: — А я знаю трохи англійських слів, більше аніж десять.

— О, це вже немало як на початок! — сказав Крак. — Наразі я мушу попрощатися з тобою — лечу далі. Отож, побачимось завтра? Добрре?

— Добре!

Сумно стало Данці. Гавчик порпався у щойно скопаних грядках — що він там шукав? Може, черв'яків? Вона подалася до кухні, щоб похвалитися бабусі:

— Бабусю, чотири на дцять — є чотирнадцять і так далі.

— Хто тебе цього навчив? — запитала бабуса. — Я тобі такого ще не казала.

— Це ... — вже хотіла сказати, що Крак, але похопилася. Бабуса скаже, як завжди, "Ти вигадуєш! Ти така фантазерка!". — Я сама додумалася.

— Важко в це повірити, — сказала бабуса. — Та всяке на світі буває. Я тішуся, що ти у нас така розумниця.

— І ще я знаю, бабусю, що українських слів є більше, ніж у словнику, що має одинадцять томів. Їх там більше ста тисяч.

— Ну, це вже, напевно, знаєш від татка, — заспокоїла себе бабуса. — Я навіть сама не знаю, скільки їх у тім словнику.

— Угу, — відповіла невиразно Данка і вийшла на балкон, де вилежувалася у затінку Мнявка. Бо їй було б задушно на сонечку. Мнявка дуже пухнаста, мовби перська. А може, й таки перська. Весь балкон був обтягнений сіточкою, аби Мнявка знову не зістрибнула вниз. Але вона вже змудріла — і тільки очима водила за Гавчиком у саду.

2. Данчине ім'я

На другий день Данка біля відчиненого вікна чекала на Крака: і той не забарився — сів на гілці, трохи похитався і після "привіт-привіт!" запитав:

— Твоє повне ім'я — Данута?

— Зовсім ні, — відповіла Данка, — моє повне ім'я Богдана.

— Он як! Дуже цікаво, — сказав Крак, — Гарне ім'я. Від нього можна утворювати багато різних форм: Богданка, Богданочка, Богдася, Бодюня, Данка, Даночка, Дасечка, Даня ...

— Я це знаю, — відповіла Данка. — татко мене кличе Даночка, мамуся — Дануся. А бабуса просто Данка — і це мені найбільше подобається, бо я вже не така маленька, аби мені сюсюкали.

— Авжеж, — згодився Крак.

— А тебе також можна по-різному називати? — поцікавилася дівчинка.

— Гадаю, що ні. Крак — та й усе. Та й хто б мене мав кликати інакше? Старрі крукки? А розмовляю я з небагатьма. І однією із тих осіб зараз є Богдана. Чи ти чула про Богдана Хмельницького?

— Аякже, — відповіла Данка. — Мене й назвали на його честь.

— І що ти про нього знаєш? — запитав Крак.

— Татко вже розповідав. Глянь сюди, на оцю стіну — бачиш картину? Це Богдан Хмельницький на коні в'їжджає до Києва. Через Золоті Ворота. За ним різні козаки, полковники. Його зустрічають священики, люди. А Київ — то наша столиця.

— Знаю, Данко, знаю і хто такий Богдан Хмельницький, і про Київ. Я навіть тобі признаюсь, що бачив його особисто під Львовом. Тобі відомо, що він вчився у Львові, а коли став гетьманом, хотів здобути Львів?

— Знаю, — відповіла Данка. На це Крак тільки підніс голівку, мовляв, оця дівчинка усе знає! Данка продовжила:

— Знаю усе від татка.

Крак ще раз уважно глянув на стіну і сказав:

— Ваш "В'їзд Хмельницького до Києва" — це не сама картина, а тільки репродуція. Сама картина набагато більша і висить у музеї. А от, хто намалював її, ти напевно не знаєш?

— Не знаю. А хто?

— Був колись такий художник Микола Івасюк. Він, до речі, трохи жив у Львові, і в центрі міста навіть є пам'ятна таблиця.

— О, Івасюк! — вигукнула Данка. — Звичайно, знаю. Ми з мамусею недавно були на концерті, де співали його пісні, "Червону руту"...

— А ти пригадуєш ім'я того композитора? — запитав Крак.

— Та Івасюк... Микола, ти ж оце сказав, — відповіла Данка.

— А от і ні. Він називався Володимир. То два різні Івасюки; художник і композитор. Але походять з одного краю — Буковини.

— О, тепер буду вже знати! — запевнила Данка. — Казав татко, що отого, який писав музику, вбили у лісі вороги. Наші вороги.

— А хто це наші вороги? — запитав Крак.

— А ти хіба не знаєш? — здивувалася Данка. — Вороги — то вороги. Я їх не бачила. Татко бачив. І бабуся бачила.

— Гарразд, — згодився Крак. — А що робив Богдан Хмельницький?

Але Данка і це знала. Вона сказала:

— Він визволяв Україну від ворогів. І певно, Київ? Тут я добре не знаю. Але мушу все знати про нього, бо маю його ім'я.

— О це похвально! — потішив Данку Крак.

Вона ще раз повернулася, щоб оглянути картину. На ній було дуже людно, багато прапорів і церковних хоругв, немов на якимсь великим вічі. Саме у цю мить до покою повагом увійшла Мнявка — враз зупинилася. На дереві в отворі відчиненого вікна сидів великий чорний птах. Мнявка випнула спинку, настовбурчила хвоста — зовсім готова до бою. Але Крак навіть не звернув на неї уваги. Така кішечка, звичайно, не могла нічого йому заподіяти: він же не горобець. Зрештою, і горобець має крила — фу-урр і нема!

— Мнявко, не заважай, — сказала Данка. — Ми тут розмовляємо про дуже цікаві речі. Ти того не зрозумієш.

— Атож, — підтримав дівчинку Крак. — Я б хотів додати до всього, що Богдан Хмельницький визволяв і Львів, але...

— Але що? — перебила Данка.

— Але не визволив. Чи ти була у церкві Юрра?

— Ага. Була, ми інколи ходимо туди на великі свята.

— Уяви собі, — провадив далі Крак — там, на цій же горрі, була церква, тільки інша, не така гарна, як ця, бо цю збудували вже згодом, а внизу, де тепер центр міста, розкинулося власне саме місто Львів, обгороджене високими валами із вежами. Довкола церкви були ліси і поля; біля церкви і розмістився табір Хмельницького. Табір — це шатро для гетьмана і багато шатер для козаків. Він міг відвоювати у ворогів місто,

але йому жаль було обстрілювати з гармат гарні палаци і дивовижні собори, руйнувати місто, в якому вчився. Він взяв із міщан, львів'ян, викуп грошима — золотом і відійшов геть. Не знаю, чи добре зробив, чи зле, але десятки чудових будівель, що збереглися у центрі міста, особливо на Рринку довкола Рратуші, він не повалив і не пошкодив. А тоді приїхав до Києва — і там кияни радісно його зустріли. Хоч він і не визволив Львова. Отак! Чи ти щось вторропала?

— Хіба трохи. Раз не визволив Львова, то за що так радо зустрічати? От коли б у Львові жила в замку князівна чи королівна, а в неї б закохався Богдан Хмельницький, то може він би здобув місто і замок, щоб одружитися з нею, — дуже гарно пояснила собі дівчинка.

Крак помовчав, мабуть, щось обдумував, а тоді промовив:

— Ти маєш ррацію. Бо так чинять люди не тільки у казках. Як жаль, що у Львові тоді не було якоїсь принцеси.

Сказавши оце, він вклонився Данці — голову на мить опустив донизу, трохи розгорнувши крила, мов якийсь принц, і відлетів.

— Як жаль, — сказала до Мнявки Данка, — що я не жила тоді у Львові і не була королівною.

3. Вишиваний Юрій

Цього дня Данка не бачилася з Краком. Було свято Юрія, у Львові — храмовий празник, а тепер ще й іменини міста. Бабуся розповідала, що вона запропонувала на зібранні Союзу українок, до якого ходила, аби всі львів'яни на той день одягнули вишиванки. Справді, по радіо і телебаченню (Данка сама це чула) оголошували про національну ношу, в якій слід прийти до церкви св. Юра. Татко зодяг вишивану сорочку, яку йому вже давно вишила бабуся, мамця — свою подільську (так вона казала) сорочку, рукави якої були геть чисто позашивані вишивкою, а бабуся — вишиту сукню. А от Данка мала цілий народ, ний стрій — мамуся казала, що то галицький: вишита сорочка мало не до п'ят, по ній підв'язувалася вишита запаска з довгими торочками — "френзлями" (то бабусине слово) і обшитий блискітками, кораликами та бісером — "пацьорками" (це також вислів бабусі) — корсет. На грудях кілька разків намиста. А голівка була пов'язана голубою стрічкою. Данка не могла налюбуватися у дзеркалі.

— Дуже тобі, Данечко, пасує цей стрій — ну, справжня україночка та ще й галичаночка! — сказав татко.

Данка зашарілася.

На подвір'ї собору Юра вона була не одною такою — багато дівчаток пишалися народною ношею. Хлопчики мали вишиванки. Та й старші люди теж всі були "вишивані". Це було дуже гарно, і бабуся тішилася, бо її бажання щодо "вишиваного Юрія" здійснилося. Навіть священики, що вийшли із церкви на обхід, мали вишиваний одяг — ризи "фелони". І хор теж у вишиванках. І хоругви несли вишивані. Опісля відправи діти на подвір'ї водили коло — бавилися гаївок, бо зовсім недавно відсвяткували Великдень. Данка теж була у хороводі, гаївок вона знала чимало і на сам

Великдень ходила бавитися з батьками у Шевченківський гай. Тоді, в гаю з дітьми водили хоровод сестри-монахині на подвір'ї дерев'яної церкви. Навіть сам церковний владики з довгою білою бородою підійшов до кола, і, погладивши по голівці Данку, сказав, що вони всі дуже милі дітки і він тішиться, що вони вміють так гарно бавитися.

— Як ти називаєшся, дівчинко? — запитав владики чомусь саме Данку, і вона назвала себе повним ім'ям "Богдана", бо не можна було пропустити ту частинку імені, що пов'язана була з Богом отому Божому чоловікові.

— Богдано, будь і надалі такою милою і так гарно прославляй Бога своїм ім'ям і своїми вчинками, — сказав старець.

Данка так розгубилася, що навіть забула подякувати.

І ось сьогодні той владики ("кардинал", як мовила бабуся) йшов в оточенні дуже багатьох священиків, а потім з балкона митрополичих палат приглядався, як бавляться діти.

Це був гарний сонячний та й дуже радісний день.

— "Вишиваний Юрій" вдався, — сказала бабуся, коли вже на підвищенні в кінці подвір'я співали різні хори та ансамблі. А збоку на нижньому подвір'ї хлопці і дівчата у футболках з червоними хрестиками та написами "харітас" подавали обід убогим людям й старцям, що завжди просили милостині біля церковної брами. Всі вони сиділи тепер за довгими столами.

На другий день Данка про все це розповідала Кракові.

— Гаррно, — сказав птах. — Твоя бабуся, мабуть, була дуже щасливою. "Вишиваний Юрій" — гаррно! Шкода тільки, що я не бачив тебе в народному одязі. Напевно, ти ще не чула про ще одного вишиваного, а саме Василя.

— Ні, бабуся нічого такого не оповідала, — відповіла дівчинка.

— Колись про нього прочитаєш у книжках. До речі, чи ти вже читаєш? — Данка лише збиралася пояснити, що вже поволі складає літери в слова, але Крак не дав її похвалитися, бо продовжував:

— Сто літ тому, а це для мене ніби вчора, проживав собі австрійський принц Вільгельм. Австрія — то така держава, вона недалеко від України, люди там балакають не по-австрійськи, а німецькою мовою. А двісті літ тому ця мала Австрія захопила Львів і Галичину, Буковину і Волинь — ти чула про такі краї?

— Львів — місто, знаю і Галичину, бо татко каже, що я галичаночка, — це, певно, той край, де ми живемо, — відповіла Данка.

— Справді, так. А Буковина і Волинь — це сусідні з Галичиною краї. Пам'ятаєш про Івасюків, що з Буковини? І всі ці краї українські, бо Україна складається із таких крраїв-земель. Отож, в австрійського цісаря (цісар — це імператор, царр і корроль, тобто він мав усі ці назви-титули) було декілька принців, один із них називався Вільгельмом. Він був офіцером австрійської армії, сотником, служив у полку, де були вояки-українці. Вільгельм полюбив їх. Дуже йому сподобалася українська мова. Любив принц відпочивати в Карпатах на Гуцульщині. Словом, закохався в наші звичаї, одяг, мову. Став носити вишиванку, а як створилась українська армія, то став її полковником.

Тоді він себе назвав Василем Вишиваним. Цісар спочатку дуже сердився, але скоро помер. Отой принц так любив нашу мову і пісні, що навіть написав книжечку віршів українською мовою. Отакий був принц.

— А чи одружився принц із нашою королівною? — запитала Данка.

— Та ні, у нас (тобто у вас, українців) — виправився Крак — на той час не було принцес-королівен чи князівен. Та й України не вдалося тоді визволити від різних ворогів. То Василь Вишиваний не став українським королем. А потім росіяни, що були ворогами України, ввіймали у Відні принца, вивезли до Москви і там його розстріляли, їм не подобалося, що він став Василем Вишиваним.

Дівчинка засмутилася. Вона гладила Мнявку, яка вже звикла до Крака, але сиділа побіч Данки ще не зовсім довірливо і спокійно. Кицька відчула, що дівчинка засумувала — і легенько вмостилася їй на коліна. Це було чи не вперше з боку Мнявки, яка чомусь не дозволяла себе гладити.

— Як жаль того принца, — тихенько сказала дівчинка. — Розкажи мені, Краку, ще щось про принців і принцес.

Крак тут же згодився.

— А чи ти чула щось про княжича Лева, який убив змія, що жив у печері на тій горі, де тепер собор св. Юра?

— Зовсім не чула.

— Ця гора серед лісів так і називалася Гора. Тепер вона — Святоюрська гора. Там була печера, в якій жив лихий змій. Інші люди кажуть, що лютий лев. Княжич Лев пішов у бій з лиходієм і вбив його. А печеру зайняв монах, який молився, аби княжич переміг. Однак чернець недовго пробував у печері, бо князенко із вдячності збудував дерев'яну церкву, яка стала називатися на честь святого Юрія, що теж колись убив злого дракона. Чи ти бачила його скульптуру над входом до церкви?

— Я не дуже добре розгледіла, бо треба було страх як задирати голову вгору, а мені було цікавіше вчора дивитися вниз — на подвір'я. Але наступного разу роздивлюся. А тепер, — попросила дівчинка, — про принцесу.

— Про принцесу? Гм... Гарзд, але давай завтра, бо я вже втомився, полечу додому і трохи відпочну.

4. Князь Лев

Данка їла свою вівсянку з родзинками і горішками, Мнявка — порізані кусочки нирки, а бабуса пила чорну каву і хвалилася, як то гарно вона задумала це вишиване свято і як на славу воно вдалося.

— Навіть сам владика-кардинал мені потім подякував за свято. Хіба тобі, Данко, не сподобалося? — звернулася раптом до внучки.

— Дуже сподобалося, бабусю! Тільки ти могла додуматися до такого! Бо ти так любиш вишивати. Ти, напевно, вишила б цілий Львів! Або й цілий світ! — щиро вигукнула Данка, що аж Мнявка, яка вже достеменно не розумілася на вишивці, піднесла здивовано мордочку з довгими білими вусами.

— Не перебільшуй, дитинко! А от яка ти була розкішна у своєму вбранні, Данко!

Особливо, як тебе вибрали царівною до середини кола — і всі співали: "Жила-була царівна молода", — продовжувала бабуса, тепер розхвалюючи внучку.

— Ой, царівна! — вигукнула Данка, пригадавши останню розмову з Краком. Він напевно вже чекає на неї.

Бабуса не зрозуміла, до чого цей вигук, думаючи про свято. А дівчинка, подякувавши за сніданок, поспішила до великого покою. Крак був її таємницею і, окрім Мнявки, ніхто про нього ще не знав. Але Мнявка, слава Богу, людської мови не знала, і напевно, не буде знати, хоч дещо і розуміла.

— Привіт, Краку! — вона привіталася і всілася біля вікна. — На чому ми зупинилися? Ага, на князенкові Левові.

— О, так-так. Отож, ти вчора не роздивилася добре, хто там височить над входом до собору св. Юра, а дивилася вниз, а потім там, унизу, бавилася в гаївки. Чи ти бачила печеру і скульптуру довгобородого старця у ній? — запитав Крак.

— Звичайно. Мамуся сказала, що то св. Онуфрій — це ім'я знаю, бо мого прадіда так називали.

— Отож. А чи не подумала, що має той святий до церкви св. Юрія?

— Не подумала.

— Та хто б це думав! Такий самий святий був при сходах до церкви св. Онуфрія. Але там йому і належить бути. А тут, біля церкви св. Юрія, він поміщений, напевно, тому, що той князь Лев мав ще одне хрещене ім'я — Онуфрій.

— От як! — сказала Данка. — Правда, мене більше цікавить, чи мав він якусь принцесу.

— Звичайно, раз одружився. Чи знаєш, хто був його тато? — запитав Крак.

— Не знаю.

— А бачила ти у центрі міста пам'ятник воїну на коні?

І що там написано на постаменті?

— Ага! Король Данило. Він, казав татко, побудував місто Львів.

— Дуже добре сказав татко. Отож, той Данило і мав сина Лева. І, можливо, для нього будував місто між двома горами. Про одну гору ми вже говорили. Це ...

— Гора св. Юра, — поспішила сказати Данка.

— А другу гору ти напевно знаєш, хоч ми про неї ще не згадували.

— Напевно, Високий Замок. Я там вже була, на самому вершку, — похвалилася дівчинка. — Звідти чудово видно усе місто!

— Отож, між цими двома горами князь Данило заклав місто. Правда, ближче до Високого Замку, під самою горою, хоч вона тоді так не називалася. А як — не знаю. Потім вона стала зватися Княжою. Коли після низького замку біля підніжжя гори, де жив князь Лев, було збудовано замок на горі — то й гора стала Високим Замком, — провадив свою розмову старий птах.

Данка уважно слухала, Мнявка також прикинула. Лише в саду ганяв невідомо за чим Гавчик і в повільну мову Крака інколи вставляв своє "гав". Часто гуркотіли трамваї, риплячи на скруті вулиці.

— Настав час одружувати князенка, — продовжував Крак. — Місто було обгороджене валами, тому воно й було "город", був уже низький замок і на вулиці, що називалася Під брамкою, церква святого Миколая — княжа церква. Князенко був гарним хлопцем, струнким і спритним. А ще вправним воїном і, коли мав 17 років, урятував у битві свого батька Данила. Аж списа зламав на ворожій воякові! Правда, пишуть про нього історики, що був дуже невитриманим і гарячковим. Він уже змалку уподобав собі угорську королівну, коли з батьком Данилом гостював в угорського короля. Та Данило мовив йому: "Ти ще замолодий одружуватися". Аж коли Левові сповнилося 22 роки, угорський король прислав гінця, який повідомив, що хоче нарешті одружити королівну за князенка. І поїхав Данило з Левом до угорського короля — і там повінчалися молоді. Чи ти, Данко, втомилася слухати? — запитав Крак, зауваживши, що Мнявка солодко, аж похрапуючи, спить.

— Ще ні, — відповіла Данка, хоч розповідь видалася їй не такою, яку б вона хотіла чути. То князенко мав би під'їхати до якоїсь кришталевої гори, на вершку якої у палаці сидить небаченої вроди принцеси. Ніхто із вершників не міг виїхати на гору, дістатися до палацу. І тільки наш князенко Лев, що мав якогось чарівного коня, дістався до принцеси. А тут так нецікаво, батько із сином, як усі прості люди, їдуть свататися.

— От і привіз Лев, — не переставав розповідати Крак, — молоду королівну Констанцію до Львова, подарував для неї та її придворних із Угорщини малу церковцю, яка і стоїть донині. Хай тебе колись поведуть батьки і покажуть — це храм св. Івана під Високим Замком.

— І що сталося потім? — запитала Данка більше з поваги до оповідача, ніж із цікавості, і сама продовжила: — "Жили собі поживали, діток наживали..."

— Та ніби так, — згодився птах, — князював Лев дуже довго. Його батько Данило став королем, потім помер. Мав князь Лев дві доньки й одного сина. І той син по смерті Лева став королем Юрієм Першим. От і все. Занудив я тебе, дитино, але не все з князями та королями таке цікаве, як у казках.

— О! Казки мені більше подобаються, — погодилася дівчинка.

— Ах, я тобі ще одну цікавинку мав про Лева розповісти: він придумав таку машину, що розбивала мури городів.

— То й що з того? — сказала Данка. — Краще, якби він навчив свого сина, як свої мури обороняти. А то чого Львів узяли вороги, що й Богдана Хмельницького не впустили до міста. Або хай би був Хмельницький тою машиною порозбивав мури — і не треба було б стріляти з гармат по церквах і палацах. Правду кажу?

— Ти мудра дівчинка, — сказав Крак і полетів геть.

5. Телефонна розмова

Зранку пішов дощ. Бабуся зачинила вікно — за ним аж потемніло. Напевно, Крака сьогодні не буде", — подумала Данка. І справді було порожньо на гілці, шумів дощ, час від часу блискало і гриміло.

І тут задзвонив телефон. Бабуся із кухні гукнула:

— Данко, візьми трубку. І якщо то мене, то попроси перетелефонувати через

хвилин десять, бо маю руки в тісті.

Данка, якій майже ніхто ще не телефонує, раптом почула хрипкий голос Крака:

— Алло. Це ти, Данко?

— Так, то я. Доброго ранку! — привіталася Данка.

— Хіба він добрий? Лле як з відра.

— Ні, то з неба, з хмари, — уточнила Данка.

— Звичайно, — згодився Крак, — погода, як кажуть, під псом.

— Яким псом, Краку? Бо Гавчика і не видно.

— Та так поляки кажуть на погану погоду, — пояснив Крак.

— Між іншим, Краку, я забула тобі сказати, що добре розумію польську мову, я все життя дивлюся мультики тільки на польським каналі.

— Дуже добре! Але чому? — запитав Крак.

Данка мусила пояснити, що татко не хоче, аби вона дивилася на наших чи російських каналах фільми російською мовою. "Мені не треба суржику в хаті", — так казав татко.

— Ніби я б стала суржилом. Але хто такий цей суржик, татко не пояснив. Хто ж це? — запитала вона Крака.

— А це така попсута мова: і не українська, і не російська — слово таке, слово сяке. Чи розумієш?

— Не дуже, — відповіла Данка. — А що, від польської мови суржику нема?

— Наче нема, — каже Крак, — ось ти говориш гарно українською, зовсім твоя мова не помішана, не засмічена.

— Направду? А я навіть вмію по-польськи говорити, знаю багато польських віршиків. Це не суржик?

— Та ні, — заспокоїв Крак, — ой, і темно стало, хоч в око стрель!

Цього Данка не зрозуміла: нащо стріляти в око — тоді тим більше буде темно, як втрапиш око. Але не це вона хотіла запитати в Крака.

— Слухай, Краку, а як це ти і телефон?

— Так само як і без нього, — була його відповідь.

— Ти мене не зрозумів, — сказала Данка. — Тобто, звідки в тебе у лісі на дереві, в гнізді, телефон? То для мене дивно.

— А-а, — нарешті зрозумів Крак, — я маю у Винниках такого знайомого серед людей, який радо мене впускає до себе і дозволяє користуватися і телефоном, і книжками. А книжки у нього різні-прерізні. Є дуже старовинні, якими користувалися чарівники і чорнокнижники.

Тепер Данці довелося протягнути своє довге "а-а". А тоді запитала:

— Це книжки на чорному папері?

— Ні, то книжки для недобрих чарівників і магів, — відповів Крак.

Настала тиша. Данка трохи подумала, а тоді випалила:

— Знаєш, твоя розмова по телефону для мене, як грім з ясного неба — це так говорить моя бабуся.

— Хоч зараз нема ясного неба, а грому багато. Або ще кажуть: як сніг на голову.

— Бабуся теж так іноді каже. Та який там сніг! Дощ, що аж гай гуде.

— Ого! — здивувався Крак. — І це ти знаєш? Справді, такий дощ припустив, що аж потемніло в очах.

— Аж іскри з очей посипалися, — додала Данка. У слухавці вона почула сміх Крака.
— Щось я не так сказала?

— Так-так, — заспокоїв птах. — Це також так бабуся говорить?

— Вона. А татко каже до мамусі: це буря у склянці води. А як це — не розумію.

— Хе-хе, — озвалася слухавка. — Це означає "наробити галасу з нічого". Бо яка там буря у склянці? От на морі буря — то буря! Та й у нас лє та й лє, скоро почну клювати носом. На сон, певно.

Дівчинка образилася.

— То тобі так нецікаво зі мною балакати, що спати захотів. Тоді до побачення, — ображено сказала вона.

— Ой, ні-ні, не клади слухавку. Це я так, до слова. Трохи туману напустив.

— Якого ще туману? Тут нема жодного туману, — здивувалася Данка.

— То теж так мовиться, та я не дуже чемно висловився. Словом, не варто слів на вітер кидати.

— Вітер ...вітер, ага, шукай вітра в полі, — знайшлася Данка. — Це також бабуся каже. Ого, скільки ми наговорили про погоду?

— І про погоду. Та й ще самі розмовою робимо погоду, — сказав Крак.

— Як робимо? — запитала Данка. — Надворі — нічого не міняється — дощ не вщухає.

— А це ми робимо гарну погоду поміж нами. Чи у тебе добрий настрій?

— Добрий. Спочатку не мала, бо дощ і бабуся зачинила вікна. І тебе на дереві не було. Але ти зателефонував — і я вже маю добрий настрій.

— От бачиш, — мовить Крак. — ми самі собі зробили гарну погоду. А могло бути гірше. Тоді б ми сказали — втекли з-під ринви на дощ. І так зле, і так не добре.

— А я ще знаю одну примовку — також бабусину: вискочити сухим із води. Це добре чи зле? — запитала Данка.

— Не знаю. Дивлячись коли. От нині сухим із води не вискочиш. Але цей дощ ненадовго, бо він весняний, теплий. Після нього враз усе покриється листом і квітом. А ми собі вискочили із води, бо зустрілися телефоном, не мусили йти у зливу — з-під ринви та у дощ один до одного в гості.

Тут перервалася розмова — у трубі з'явилися гудки. Крака вже не було чути. "Наче вітром його змело", — подумала Данка і засміялася. Це так сказала б бабуся.

6. Про рід круків

Розповідають по радіо, що вчорашня гроза наробила чимало шкоди десь на передмісті та й по селах. Данка сама це чула на власні вуха.

Але сьогодні начебто і нічого страшного не відбулося: сонячно, пташки співають, дерева ще більш зазеленіли, навіть Кракова гілка забрунькувалася. Знову радість, на

балконі мружиться на осонні Мнявка, внизу, як шаленець, гасає Гавчик. І в покою знову відчинені вікна, а не тільки вгорі кватирка.

Сьогодні нема потреби телефонувати — Крак напевно прилетить. Данка очікує його з нетерпінням. І справді!

— Доброго рранку, Данко! — каже він.

— Ой, як ти несподівано з'явився! Як грім з ясного неба! Доброго ранку!

— Не ранок, а вино! — мовить Крак. — Так мовлять поети.

— Не знаю, не пробувала. Мені ще не можна. Але віршики складаю, — відповідає Данка. — А чого ти, Краку, вчора поклав трубку, навіть не попрощався?

— А це не моя вина, телефон сам відключився і вже потім годі було набрати. Та ми і так славно порозмовляли.

— Дуже славно. А про що ж ми так довго говорили? Здається, про погоду, — стала собі пригадувати Данка.

— Еге ж, ми собі робили погоду.

— Ага, я собі пригадала, що коли ти відключився, то я подумала, "наче вітром змело". Правда, цікаво?

— Навіть дуже. Хоч мене тоді ніякий вітер не здув. А бувало... ох— хо! навіть згадувати не хочеться. Які шалені вітри! Які жорстокі бурі! І гнізда скидали, і дерева ламали. Тут навіть не скажеш "погода під псом", бо зам'яко буде, — зі сумом закінчив Крак.

— О Краку, розповіж про себе, про свою родину. Можеш сумне пропускати, — попросила Данка. — Ти так добре знаєш людську історію та й про птахів, певно, знаєш. А я нічого не знаю про ворон. Чи треба казати — про воронів?

— А це різні слова. Ворони — це рід, зграя, коли їх багато. А ворон — це один з них, є така пісня "Летить ворон з чужих сторін". Але українці кажуть ворона, дві ворони. А ворон-він — це "крук". То ж не будемо говорити про ворон, а тільки про круків.

— То ти тільки крук? — уточнила Данка.

— Я крук. Ми тільки в пісні з воронами одне і теж. А наш народ — дуже-дуже великий. Ти здивуєшся, коли я скажу, що горобець — то також наша рідня.

— Не може бути? — подивувалася Данка.

— Так воно є. І маленькі горобці, і найбільші круки — усі належать до горобиного народу. І кого там тільки нема! Такий собі королик, який ще менший від горобця, також з того роду. Хто найкраще з— поміж птахів співає?

— Та соловейко! — відповіла Данка. — Минулого року він навіть співав у нашому саду. Може, і цього року буде? Йому ще не час співати?

— Уже скоро. Але й він з того ж народу. А в кого спів, що людям, а, може, й тобі найменше подобається? — запитав Крак.

— Хіба у сороки, що не співає, а скрегоче? — була відповідь.

— І ще в кого? — допитується птах.

— Мені незручно казати, але, вибач, хіба ще у ворон: це не спів, а каркання.

— Що ж, правда є правдою. Для людей спів ворон (та й наш, круків) зовсім не

співучий, не мелодійний. Але це для вас, людей. А ми у кожному "кра, кро" чуємо стільки звуків, стільки значень! Кожне каркання таке багате на різні відтінки, що може замінити навіть пісню соловейка чи людську музику. Отаке просте і негарне для когось "кра". А от людям чомусь подобається журавлине "кру" — навіть пісню співають "кру-кру в чужині помру". Можливо, воно сумніше, аніж "кра". Хоч на могилі одного українського поета написано:

На чужині не заплаче
Ніхто по мені.
Хіба чорний крук закриче,
Чорна хмаронька заплаче
Дощем по мені...
Чи ти ці слова чула?

— А таки чула, — сказала врадувана Данка. — Недавно, як були у нас гості, то співали сумну пісню про чорний колір і там були оті слова. Але я ту пісню за один раз не запам'ятала. Бабуся знає.

— Отож, і чорний крук може пригодитися для людини. І про нього згадано в пісні. О, про нас багато у піснях спогадано, — похвалився Крак, але в тоні його мови не було радості. — Не дуже добре про нас співають. Особливо, колись давно ваші козаки. Ти чула про таких?

— Ну, звичайно. Ти забув? Ми балакали з тобою про них, про Богдана Хмельницького на нашій картині.

— Вибач, я забув, — сказав Крак і продовжував, — отож, співали вони, що налетіли вороги, як ті круки. І чому не злюбилися ми людям? Може, тому, що чорні і що немелодійно каркаємо. Люди ще кажуть, що ми чортячого роду. Ти чула щось таке?

— Про чортів чула. До нас приходив вертеп. Про чортика та й про ангела-хоронителя розповідає бабуся, бо ангел шепче в одно вушко добру пораду, а в друге злу — чортик, — сказала Данка.

Крак трішки помовчав, напевно, йому було сумно говорити про неприємні речі, а тоді продовжив розповідь:

— Або кажуть, що ми приносимо людям нещастя, коли покаркаємо над домом. "Ворон криче, недолю віщує" — є така приказка. Але, ти, Данко, не переживай — я не стану над вашим домом каркати. Ти казки любиш? Скажи мені, хто приносить живу і мертву воду зі самого краю землі, щоб порятувати порубаного царевича?

— Ой, справді, ворон! — вигукнула радісно Данка.

— От бачиш, не такі ми вже погані. А колись жив народ — стародавні греки, то вони нас шанували, мовляв, ми священні птахи, і шляхетні, і мудрі.

— Я також як той стародавній грек, бо вважаю тебе і дуже розумним, і шляхетним.

— Дякую. Можливо, не всі круки такі, як я. Не хочу хвалити себе. Є різні. Правда, я не дуже вирізняюсь з-поміж своїх — я не білий крук. Хоч дуже близько до того!

— Зовсім ні! Та хто б сказав, що ти білий, — заперечила Данка, — ти такий чорний, аж синій.

— Еге. А чи ти чула про вороного коня? Наприклад, такі слова у пісні "Ти, конику вороненький, лети та гуляй"?

— Може, й чула. Напевно, — відповіла Данка. — Здається, колись бабуся мені наспівувала замість колискової. А це коник воронячий?

— Так, той коник такий чорний, як і ми, ворони чи круки, — пояснив Крак.

— Ага-а... А я ще чула про карого коника. Це також вороний?

— Звичайно, що ні, це темно-коричневий.

— У мене карі очі, так усі кажуть, — похвалилася Данка.

— От вороних очей не буває, — сказав Крак. — Бо так не кажуть. А кажуть — чорні.

Тут до кімнати увійшла, підозріло поглядаючи на вікно, Мнявка. У кухні бабуся насварила на неї — щось мусила кицька накоїти.

— Мушу бігти до бабусі, — сказала Данка, — бо чую, що кличе. А ми так і не дійшли до оповідання про круків: як вони живуть?

— О, ми ще встигнемо про це побалакати. Прощай!

Вони попрощалися. Дівчинка вже в кухні запитала бабусю:

— А що ти, бабусю, знаєш про круків?

Бабусі чомусь вирвалось:

— То не штука вбити крука! Ти це хотіла почути?

— І це також, бабусю.

7. Суд над Данкою

Данка йшла узліссям. Вгорі кричало вороння — на деревах було повно чорних гнізд. Не росло квіток, які вона любила збирати, навіть травичка рідко де пробивалася. Сухе хмиззя тріщало під ногами. Данка взяла на руки Мнявку, що бігла перелякано за нею. Сердечко кицьки несамовито товклося. Неспокій охоплював і дівчинку. Данка раптом вийшла на зелену галявину, довкола якої тягнулося вориння — така загорода із поперечок, всіяна чорними великими птахами: чи то ворони, чи то круки? Крак так і не встиг навчити її розрізняти. Данка зупинилася посеред галявини — вона не знала, куди йти далі.

— Зупинися отут, — почувла вона голос. Це проказав якийсь птах. — Ми тебе будемо судити.

"За що", — лише подумала Данка, бо сказати чомусь не змогла — голос не видовбувався з горла.

— От бачиш, тебе заціпило, бо ти напевно винувата. Але ми тобі дамо найкращого нашого захисника — адвоката, який буде говорити замість тебе.

Налякана Данка трішки заспокоїлася — і змогла спокійніше роздивитися навкруги. Це не було просто вороння чи круки: ті, що в центрі, поверх свого чорного пір'я мали мовби чорно-білі (білі — зі споду) тоги. По обидва боки — публіка, зодягнена, здається, у чорні фраки.

— Заспокій кицьку, — знову сказав той самий голос. — Ми не збираємося її клювати. А тепер я надаю слово панові прокурору, нехай оголосить звинувачення.

Данка не могла відрізнити ні судді, ні прокурора, зрештою, жодного птаха — всі

вони на лице та й на одяг були однакові. Вона хотіла б побачити Крака. Промовив прокурор — справді, голос був інший.

— Скажи, Данко, що ти мала на увазі, кажучи "то не штука вбити крука"?

То не я таке казала, — подумала дівчинка, але говорити вона далі не могла. І тут інший голос проказав у відповідь — це, певно, був адвокат.

— Ваша честь, — він так звернувся до судді, — пан прокурор не сказав, коли і при яких обставинах були сказані слова. А, можливо, то й не Данка говорила. Зрештою, це українське народне прислів'я і воно не конче означає, що мовець хоче вбити крука, якого, мовляв, не так вже й важко вбити. Але штука зробити щось інше. А що інше хотіла зробити ця дівчинка, пане прокуроре?

— Не знаю, про це мені не сказали, — відповів прокурор. — Гаразд, цей пункт звинувачення я знімаю. Ідемо далі. Данка, певно, не один раз казала: крук круку ока не вибере. Що вона мала на увазі?

Данка замотала головою, що такого вона ніколи не говорила, бо й насправду не знала такого вислову. Адвокат зрозумів її, бо запитав:

— Ваша честь, чи є хоч один свідок, що може підтвердити це?

Пан суддя сказав, що свідків нема.

— Отож, — продовжував адвокат. — Це, по-перше. По-друге, хіба таке висловлювання зле свідчить про нас, круків: ми собі не завдаємо кривди. Правда, люди дещо інший зміст вкладають у ці слова, мовляв, негідник негідникові не заподіє зла. Але то вже людські справи, чи не так, ваша честь?

— Маєте рацію, — озвався суддя. — Знімаю і це обвинувачення. Що там ще, пане прокуроре?

— Ця дівчинка, ваша честь, — говорив той, — не раз висловлювалася образливо про круків. Наприклад: "Ворон криче, недолю віщує". Або "налітали вороги, як ті круки". Хіба цього мало?

— Та це ж не я говорила, — пробувала казати Данка, але не могла, це ж сам Крак таке казав.

— Я знову хочу запитати, ваша честь, чи є свідки? Ага, нема. Данка заперечує також. Перший вислів придумали забобонні неосвічені люди. Але яке до них має відношення дівчинка? Так само другий вислів не придуманий самою дівчинкою. А дуже давно, ще у давні княжі часи або козацькі часи. Бо й справді, де війна, де битва, наш рід злітається на поле бою. Така наша природа, так Бог дав, і тут я не бачу нічого образливого.

— Чи є ще якісь звинувачення, пане прокуроре? — запитав суддя.

— Та є. Але вони також не дуже переконливі. Це, мовляв, підсудна (та, що під судом) порівнює нас птахів із чортячим плем'ям або каже, що нас полюбують відьми і чарівниці, і всяка нечисть, — сказав прокурор.

Тут знов взяв слово адвокат.

— Пане прокуроре, ви самі кажете, що не маєте переконливих доказів, що саме так говорила дівчинка Данка. Звичайно, вона могла про такі речі чути, але знову ж

підкреслюю, що ці думки побутують серед народу вже дуже давно і, зрештою, не всі люди такі думки поділяють. Можливо, Данка належить саме до них, я навіть переконаний в цьому. Навпаки, Данка є дуже прихильна до нас. Мені відомо, що вона спілкується із шановним паном Краком. Ми всі його знаємо, як мудрого і поважного професора, — і він нічому злому не навчав би дівчинку. Я прошу запросити пана професора у свідки. Бо то хтось неправду доніс на Данку.

— Гаразд, — погодився суддя. — Чи є тут присутній професор Крак? Нема? Поки він з'явиться на наше судове засідання, чи пан прокурор або пан адвокат хочуть ще щось додати?

Прокурор тільки подякував і відмовився від слова. Адвокат радо продовжував:

— Мені відомо, що Данка любить народні казки, в яких мовиться про крука, що приносить мертву і живу воду. Хіба людина, яка знає такі казки, могла б щось погане сказати про нас?

Кицька цілком заспокоїлась на руках дівчинки — заспокоїлась і вона сама. От, чомусь і далі й слова не могла вимовити. Лише коли на галявині з'явився Крак, вона на повен голос вигукнула: "Краку! Краку!" — і пробудилася.

— Що тобі приснилося, Данусю? — запитала мама. — Заспокійся. Спи, маленька.

Але Данку не треба було заспокоювати. Вона знала, що Крак — її приятель, і з цією гадкою заснула.

8. Мова птахів

Цілий ранок Данка не могла позбутися спогаду про сон — такий він був виразний. Мнявка також щось пам'ятала, але не могла сказати. Точнісінько, як Данка під час суду. А, зрештою, то був її сон, а не Мнявки.

І коли появився на гілці Крак, Данка запитала, чи йому часом, ну випадково, не приснився суд над нею.

— Знаєш, Данко, мушу тобі зізнатися, що мені також снівся суд. Правда, вже в самому кінці, коли ти викрикнула моє ім'я.

— Ой, вибач, Краку! Я недаремно хотіла одного разу до тебе звертатися на "ви". А тепер я довідалася, що ти професор, — то ж не випадає тикати, — сказала Данка.

— Хай буде, як було перед тим. Зрештою, я не людський професор, і тобі нема чого кременуватися. Отож, я прибув на закінчення суду, будучи дуже подивованим, чому вони тебе судили. На якій підставі? Адже ти не нашого роду, не птах. До того ж за тобою нема жодної вини. Потім я вже довідався, що нашу останню розмову підслухала якась клята ворона, якої ми не помітили, і нашептала на вухо, словом, донесла прокурору. Але й він не зовсім у все повірив і тому так делікатно, — чи ти зауважила? — звинувачував. Після моїх роз'яснень або свідчень, я гадаю, ти завжди будеш користуватися прихильністю серед мого роду.

— Дякую тобі, Краку! — сказала дівчинка. — Я чомусь більше не могла повернутися у той сон і я не чула твоїх пояснень. І що далі ми будемо робити? Розмовляти?

— Звичайно, розмовляти, якщо є така нагода. Бо не так часто відчинене вікно, а у вікні розумна дівчинка. До того ж одна в кімнаті. Таке не часто трапляється. Мнявки

не беремо до уваги — вона не є перешкодою для розмови.

Та на цей раз перешкодила бабуся — вона увійшла до покою чи то у якійсь справі, чи тільки запитати:

— Може мені причулося, що хтось розмовляв? У кухні говорить радіо, а тут ніби не увімкнено телевізор. Що це було?

— Ой, бабуся, — то я сама з собою, з іграшками балакаю, — не призналася до правди Данка. На ту мить Крак заховався у листі, але бабуся навіть не здогадувалася подивитися за вікно.

— А-а, так-так, — задоволена відповіддю, вона вийшла з кімнати.

Безперечно, негарно казати неправду старшим та й ще бабусі, Данка це добре знала: вона ж готувалася до першого причастя. А сказати, то ніхто не повірить, що вона розмовляє з круком. Вважатимуть її фантазеркою. А дівчинці так хотілося мати свою таємницю. Можливо, колись все викриється, але поки що їй хочеться, аби той Крак, шановний професор круків, був тільки її.

— Чи добре я зробила, Краку, що не оповіла бабусі правди?

Крак виглянув з-поза листу і мусив признати рацію. Бо старші люди мало того, що не повірять, ще й не дадуть їм спокійно спілкуватися. Скажуть Данці бути в кухні разом з бабусяю, вікно напевно зачинять, а може, ще й полохатимуть птахів за вікном, навіть мене старого.

— Хоч я ніколи, — продовжував він, — не вчитиму тебе говорити неправду, брехати, обдурювати, обманювати, ошуковувати, вводити в блуд. Звичайно, і я можу інколи помилитися, коли розповідаю тобі різні речі, навіть небилиці, але без злого умислу, щиро. Може, колись ти у книжках довідаєшся щось зовсім інше, але не май мені це за зле — я не хотів тебе обдурити. Видно, мої знання не є повні та досконалі.

— Ніколи такого й не подумаю, — палко запевнила Данка. — Мені дуже подобається розмовляти з тобою.

І тут знову пех — повернулася передчасно додому мамуся і сказала швиденько збиратися. Вони пішли на купити Данці сандалики і, може, ще чогось. По дорозі дівчинка запитала маму, чи птахи говорять.

— Аякже, — відповіла мамуся, що була, до речі, біологом — це ті, що знають усе про рослини і тварин. — Усі вони розмовляють між собою.

— Я маю на увазі людською мовою, — уточнила Данка.

— Ні, хіба папуги, якщо їх навчити. Та й то вони не розуміють значення слів. Можливо, ще якийсь птах вимовить одне-два людських слова. Але це не мова. А властива мова птахів дуже складна, багата на різні музичні тони. І дуже різна: соловейкова одна, зозулина інша, а жайворонка ще інакша. І так далі. Напевно, вони себе не розуміють. І чужої мови вони, от як люди, не вчаться. Наприклад, є птахи, що можуть наслідувати звуки інших птахів чи навіть тварин.

І за це їх називають пересмішниками.

— Напевно тому, що вони ніби насміхаються над кимось, мавпують його. Пам'ятаєш, мамусю, як я, коли була малою, любила покривлятися тобі чи таткові — і

повторяла те, що ви казали? То я була ніби пересмішник?

— Справді. Діти часом дразняться: люблять бути такими пересмішниками. Але діти вже напевно розуміють ті слова, які вони повторюють услід за дорослими. А птахи-пересмішники нічого з того не розуміють.

— А який пташок — пересмішник? Чи я його вже чула? — запитала Данка.

— Думаю, що могла чути. Часто в нашому садку виспіває чужі пісні шпак. Шпаки — дуже вправні пересмішники. Вміють це робити і галки, і граки. Дідусь розповідав цікаву історію ще як був ув'язнений в Сибіру: у них посеред табору висів гучномовець. І десь поблизу мався шпак. Одного разу по радіо передавали спів соловейка, який у тих краях не водиться. Шпак, зачувши ту трансляцію, дуже часто витьохкував, як соловейко — це було людям у таборі і потішно, і водночас сумно. Сумно тому, що їм хотілося повернутися на Україну, до співу соловейка, якого не чули довгими роками.

— Як цікаво, мамусю! А чи міг би бути якийсь дуже розумний птах, щоб навчитися людської мови і нею розмовляти. Хоч один випадок у світі? — запитала з якоюсь маленькою надією Данка.

— Ні, це неможливо, — категорично відповіла мамуся. — Навіть у цирку. Можна навчити їх розуміти деякі слова, але навчити розмовляти — ніколи!

Це було сумно. Бо хто ж тоді старий Крак? Єдиний на цілий світ виняток? Чи, може, він і його розмова мені привиджуються, може, це я у сні з ним балакаю?

Вони успішно повернулися додому з покупками: і сандалики, і ще дещо (та знайте всі, це ласощі для Данки!), але після такої розмови з мамусею Данка довго не могла отямитися. Як бути? Признатися? Чи ще почекати? А може, нема жодного Крака. Це мені дрімається, думала вона, я себе при наступній розмові з Краком непомітно ущипну. Або вколю голкою. Кажуть, що це помагає, бо тоді пробуджуєшся, якщо дрімаєш, і пересвідчуєшся, чи це сон, чи правда. Лиш би скоріше дочекатися наступного ранку!

9. Знову про рід круків

І він не забарився — гарний, свіжий ранок. Зацвіли бузки в садку. Жовті кульбабки порозбігалися, як каченятка, по траві. Данка обережно виглядала через вікно, чекаючи Крака. Мнявка намагалася вистрибнути на підвіконня, гасаючи по кріслах у покою. Але її не можна було допустити до відчиненого вікна, бо могла б з розгону не втриматися на лутці, і упасти надвір — просто-таки на бузок.

— Ні-ні, цього не можна робити, — сказала вона Мнявці. — Іди собі на балкон.

І тут несподівано зі своєї гілки обізвався Крак:

— Пр-ривіт! Що нового?

— Ніби нічого цікавого. Ну, хіба завтра Свято Матері — і я мушу ще приготуватися. Напевно складу віршик — або намалюю картину. От коли б ще живу квітку до цього. Квітів тепер море. Навіть зацвів бузок. Чуєш?

— І бачу, і чую. З бузком для мамусі не проблема. Щось придумаємо. Звичайно, малювати чи складати вірша я не стану помагати

— сама собі даси раду, — сказав Крак.

— Звичайно, я вмію сама писати вірші, — погодилася дівчинка. І тут вона згадала, що мала себе перевірити на сон. Отож, стала себе щипати за руку, тягти за вухо, навіть заткала надовго носа. От тільки шпильку забула взяти. Але це, мабуть, боляче. Та нічого не мінялося

— на гілці таки сидів птах! Крак, певно, зрозумів маніпуляції Данки, бо сказав трішки насмішливо своїм рипучим голосом:

— Ні, ні! Ти не спиш! Я тут і я ррозмовляю з тобою.

Дівчинка зніяковіла, трохи зашарілася і відповіла:

— Та ні ... То я просто почухалася. Здається, влетів комарик ... Але був і сон ...

— Знаєш, мені важко тобі, Данку, все роз'яснити, — сказав Крак.

— Я знаю, звідки в мене з'явився дар людської мови. Але зараз я тобі ще не можу признатися. Мої одноплемінники цим похвалитися не можуть. Я серед них, як кажуть, все-таки біла ворона.

— Біла? — здивувалася Данка.

— Я ж зауважив "як кажуть". Бо є винятки, щось невластиве, подиву гідне — і на це кажуть "біла ворона", бо сама знаєш, що вони сіро-чорні.

— Ага! — сказала Данка. — Давай про круків. Ти ж мав мені про них оповісти.

— Ну, то слухай. Я вже казав тобі, що ми, оці великі птахи, належимо до горобинного народу. Родина наша також величенька — називається воронячі. До тих воронячих входить багато родів: це галки, граки, сірі ворони і, нарешті, ми, круки. А чому нарешті? Бо наш рід не тільки дуже давній і славний, але ми наймогутніші — великі на зріст, та й важчі, наприклад, від ворон удвічі. Ми вміємо впевнено ходити по землі на відміну від інших названих родаків, бо маємо сильні ноги.

Також найвправніше ширяємо у повітрі, бо маємо міцні довгі крила. Словом, ми переважаємо інші роди. Вміємо перебувати разом У зграї, але можемо відокремитися від неї і жити собі окремо у парі.

Нашого крука на кожному буку. Хіба чомусь нема нас у Зеландії і на північному полюсі.

— А це де? Далеко? — запитала Данка.

— Дуже далеко. Тому й нас нема, — продовжував розповідати Крак. — Як ми живемо, будуємо гнізда, вирощуємо немовлят і так далі, ще оповім при нагоді, не все відразу. Бо й не запам'ятаєш усього. Але, напевно, не це тебе турбує. Бо про такі речі можна довідатися з книжок про птахів. Люди понаписували чимало книг та й багато альбомів видавали про птахів — там є і про нас. А ось історія мого роду — роду привілейованих круків — невідома нікому. Навіть переважній більшості круків. Бо їм то навіщо? О, не дивуйся! Хіба всі люди знають свою історію? Наприклад, українці — історію України? Сумніваюся. То що вже казати про птахів! Але птахи, що знають, то вже не забувають, а міцно тримають у своїй пам'яті, а ще більше у серці те, що набули. Люди часто називають нашу пам'ять інстинктом. І ми того інстинкту міцно тримаємося. Наш рід Крукинецьких, Львівських і Підльвівських, дуже давній — ніхто не знає, коли і як він розпочався. Найстаріші наші знання — з часів початку Львова. Мешкали ми

переважно за містом, а обгороджене місто було не дуже велике — навіть не доходило до університету, який біля парку ім. Івана Франка.

— О я знаю, Франко — це "Лис Микита" й "Абу-Касимові капці", — вигукнула Данка.

— І не тільки це. А й "Коли ще звірі говорили", — додав Крак.

— Я знаю, — відповіла дівчина. — "Мальований Лис". От бачиш, і звірі колись говорили.

— Справді, але це було ще за давніх-давен. Ти молодець, Данко, що стільки всього знаєш. Та повернемося до парку Франка. О, десь там між містом і церквою св. Юра ми мешкали сотні-сотні років. Тому я знаю далеко більше про Львів, ніж інші круки, що жили у Винниках чи Білогорщі. Наш рід був дуже чисельний, і в кожне століття з'являвся вельми мудрий крук, що переймав у спадок знання від такого ж попереднього. Окремі навіть знали людську грамоту, бо радо давали себе приручати на якийсь час людям-мудрецькам. І, врешті, настала черга на мене. Все запам'ятати від моїх розумних попередників і самому стати таким. Між іншим, ми так, як і люди, наймудріших називаємо професорами. От саме з таким ти познайомилася.

— Он як! Дуже цікаво! Ти ще молодий професор чи дуже старий? — поцікавилася Данка. — Чи ти вже всього навчився? І чи маєш сам кого навчати?

— Десь посередині. Ще живі мої навчителі, але й вже й мене відвідують молодші, що виявилися дуже здібними учнями, з доброю пам'яттю і дуже до всього цікаві.

Справді, все було не так просто з Краком. Він мусив би бути дуже зайнятим. То чого він прилітає до мене, — подумала Данка. І вже хотіла про це запитати, але Крак продовжував і вона не сміла такого поважного професора перебивати. А той провадив своє:

— Коли давні монахи (університету ще там не було збудовано) стали впорядковувати парк, тоді й нас потіснили звідти. Ото ж люди стріляли по нас, руйнували й струшували гнізда, щоб ми забралися. Ми переселилися недалечко, з боку Святоюрської гори. І хоч наше каркання дещо засмучувало вірних, але вони ще якось нас терпіли. Правда, нас стало менше, бо частина подалася на Залізні Води.

— А тепер де ви? — запитала Данка. — Біля церкви Юра я не помітила ворон.

— Круків, — поправив Крак. — Тоді, як єпископи Шептицькі збудували нову церкву, оту, що тепер, то вони стали упорядковувати біля своїх палат сад — і прогнали нас. Довелося податися за місто.

— Можна ще тебе запитати, але не затіваєшся? — попросили Данка.

— Ніколи у світі! Запитуй!

Данка нарешті набралася відваги запитати те, що давно не давало їй спокою.

— Чого ти прилітаєш до мене? Ти маєш старих учителів і молодих учнів. То й часу в тебе не так багато зостається. Чим я тебе зацікавила?

— Оцього, — відповів щиро Крак, — сам пояснити не можу. Маю якесь відчуття, що, потоваришувавши з тобою, довідаюся про щось дуже мені потрібне. А, може, й ні. Я ще заприятелював з одним письменником-чорнокнижником у Винниках — це пан Юрко

Виннищук. Від нього, власне, я тобі телефонував. У нього чудова бібліотека!

— Але ж я не чорнокнижниця. Чому я тобі цікава?

— Ти просто мені подобаєшся, — сказав Крак. Зашелестіло листя — і він зник. Куди, не було видно. Тільки хиталася гілка. Цвіли бузкові кущі. Під ними ганяв Гавчик. Мнявка, провівши поглядом Крака, таки задрімала. Можна було братися за віршик. Він написався легко, бо допоміг початок скласти Іван Франко.

Ось що вийшло:

Надійшла весна прекрасна,
надійшло вже свято.

І найкраща в світі мати —
це моя мамуся.

Я до неї пригорнуся —
і скажу без свідків:

— Я тобі дарую квіти —
ти сама, як квітка!

Правда, записувала віршик бабуса — Данка їй тільки диктувала. Данка вміла писати тільки друкованими літерами та й то не кожне слово. Але такі, як мама, все-таки вона могла написати. Опісля вона уважно і з невеликими відхиленнями відмалювала бабусин запис. "То я оце як пересмішник — підмальовую", — засміялася вона. — "А, може, й ні, бо я той віршик сама склала і все розумію. Отак!"

— Знаєш, бабусю, ти тільки не гнівайся, але запиши сама для себе такий віршик, а я, як схочеш, також перепишу. Це був такий віршик:

Надійшла весна прекрасна,
надійшло вже свято.

Ти найкраща в нас бабуса —
мамусі мамуся.

Я до неї притулюся —
і скажу без свідків:

— Я тобі також дарую —
Від мамусі квітку!

— Мняв, — закінчила Мнявка, мов поставила крапку.

10. Свято Матері

Як тільки защебетали в садку пташки, на підвіконні лежали великі китиці білого бузку — свіжого, ще з росюю — і неймовірно пахучого. Який молодець той Крак, подумала дівчинка. Із квітами та віршиком вона обережно, начебто не хотіла розбудити мамусю, але так, щоб вона все таки прокинулася, підійшла до неї. Мамуся розплющила очі — перед нею великий пухнастий букет білого бузку і папірець з віршиком, обведений розмальованими візерунками.

— Господи, яка краса! — вигукнула мамуся. — Дякую тобі, донечко.

Вона пригорнула Данку, встигши прочитати віршика, і проказала: — це ти — моя найкраща квіточка.

І так далі. Не будемо аж дуже описувати вранішньої втіхи мамусі, бабусі та Данки. Звичайно, татко теж приєднався до привітання. Отож, після тої церемонії з вітаннями, поцілунками та дякуваннями якимось само собою виникло запитання, а звідки ж свіжі квіти у хаті. Данка зніяковіло відмовчувалася. Бабуся та мамуся підозріло дивилися на татка, мовляв, це він потихенько вибіг у садок по бузок. Найбільше мучився татко, бо він знав, що цього не робив. Була в нього думка, що це, можливо, Данка домовилася потаємно із сусідкою з першого поверху, щоб та принесла їй квіти. Словом, загадка не була розв'язана, але часу було обмаль на неї, бо чекала церква, концерт у театрі ім. Марії Заньковецької до Свята Матері — і цей концерт якраз був посеред дня — вполудне. А потім Данці хотілося ще піти (зрозуміло, що із батьками) до Шевченківського гаю, бо там будуть виступи різних народних колективів. І, можливо, там привезуть козацьку чайку, про яку татко оповідав, що вона об'їхала багато морів — і нарешті повернулася до Львова. Татко пропадав за тою чайкою, бо сам трохи помагав її будувати, коли Данка була зовсім-зовсім маленькою, що навіть не запам'ятала, як та чайка виглядала. Словом, день мав би бути дуже цікавим, не менш, аніж недавній Великдень.

Концерт видався трохи задовгим, але усім дуже сподобався — виступало багато дітей: і співали, і танцювали на сцені, в глибині якої був гарний великий образ Божої Матері. І все було присвячене то мамі, то Україні, то Діві Марії. А на закінчення всі артисти і дорослі ансамблю "Ватра" заспівали гарну пісню "Мамина світлиця", яку Данка вже не раз чула. І сьогодні вона довідалася від татка, що того композитора також вбили вороги.

— А це що таке? Усіх композиторів убивають? Треба, щоб їх оберігала міліція. Скажи, татку, про це міліції.

— Ой, дитинко... То ж треба ще одну міліцію, аби пильнувала першу, щоб та пильнувала композиторів, — відповів якимось заскладно татко.

— Не розумію нічого з твого говорення, — сказала Данка.

— Колись ми повернемося до цієї теми, — пообіцяв татко, він часто так обіцяє.

Поласувавши улюбленим з полуничкою морозивом і бабусиними рогаликами без бабусі (бо "туди далеко пішки йти під гору, мене ноги болять", — так вона сказала і повернулася додому), подалися до Шевченківського гаю. Тут завжди цікаво, навіть тоді, коли концертів чи гаївок нема, бо є що розглядати довкруг: і хати під стріхою, і дерев'яні церкви, і кози у загороді. Виступи на літній сцені були цікаві, але вони трохи повторювали ті, що були в театрі, навіть деякі ансамблі були ті самі, то ми пропустимо розповідь про них. Але чайку обминути не можемо. Татко ніби ожив, коли побачив величезний човен із щоглою, опущеним вітрилом. На саму чайку треба було діставатися східцями — і до них була чимала черга дітлахів: усім хотілося побувати на чайці. Закортіло, звичайно, і Данці.

— А чому вона чайка? Бо чайка — то такий птах чи ще чомусь?

— Справді, птах? Від того, що той птах чайка лине понад водою, легко ковзаючи об хвилі. От і великий човен мовби та чайка.

— А чайка — то вже корабель? — питала Данка.

— Щось посередині. Мовби маленький корабель.

— А що, кораблі більші від неї? — подивувалася Данка. Чайка видалася їй досить великою.

— Як горобець проти слона, — сказав татко. — Але це тепер. Але тоді давно, коли були ще козаки, — чайка була майже як пів корабля. На чайці було легше пливти і оточити великий ворожий корабель багатьма чайками. Козаки так і робили. Але на морі. А до моря ще треба було допливти по ріці Дніпрі — це найбільша ріка в Україні.

— Про Дніпро я знаю, — сказала Данка.

— Козаки будували свої чайки на Січі (це таке місце, де вони мали своє укріплене місто — табір), а тоді пливли до Чорного моря, потім морем аж до Туреччини. А по дорозі траплялися великі турецькі кораблі, що звалися галерами. І козаки часто перемагали ці галери.

— А навіщо було воювати з турками? — і далі питала Данка. — Турки — це вороги?

— Колись були, а тепер вже ні... А воювати — то різні складалися причини. Найчастіше, щоб визволити бранців, полонених українців, які потрапили у неволю. Або просто помірятися силою, — пояснив татко. — Поки що вилазь на човна. А потім я тобі докажу.

Скільки всього цікавого на чайці! Тим часом татко вітався зі своїми друзями, що були повбирувані дуже гарно на козаків, курили люльки і час від часу вистрілювали гучно з гармати. Спочатку було Данці лячно, а потім навіть сміялася від того гуку. Шкода, що татко не одягнений так, як вони, бо він не мав змоги (таки через неї маленьку) податися морями аж до Франції. Та нічого, Данка може його тепер відпустити, якщо, звичайно, дозволить мамуся.

Опісля розмова продовжувалася.

— А чому турки брали наших людей у полон? — запитала Данка, як вони вже, наспівавшись козацьких пісень на чайці, поверталися додому.

— Бо турки хотіли мати рабів: до важкої праці, до галер, щоб гребти веслами, бо моторів тоді ще не було. Тож невольники, заковані в кайдани-ланцюги, мусили гребти, коли попутній вітер не надимав вітрила. А наших дівчат забирали у гареми.

— А що це таке гареми?

— Приміщення для жінок і дівчат, в яких живуть жінки у турків. Бо багаті турки могли мати багато жінок, а найбільше турецький султан. Цілі сотні жінок.

Ого! Скільки то треба було подарунків султанові на Свято Матері, — вигукнула дівчина.

— Справді, чимало. Але він, певно, не святкував цього дня. Зрештою, вони були багаті, як у казці.

— А чому козаки дозволяли брати в полон наших людей? Чому пускали їх в Україну? А чому не брали турків у полон?

— Або сили були замалі і вони програвали битви, або не догледіли, бо степ широкий і шляхів багато. А найстрашнішим був Чорний шлях — тому й так називався.

По-різному було. Але для того, щоб перегородити дорогу татарам і туркам, й збудували Січ, до якої збиралися ті козаки, які не хотіли вдома сидіти коло жінки і дітей, а хотіли воювати. Правда, багато козаків мали недалеко від Січі свої домівки-паланки — і як була тривога, то бігли відразу на Січ.

— А як їх збирали? По радіо чи телефоном? — запитала Данка.

— Ні, — засміявся татко, — тоді ще того всього не було. У степу ставили на курганах сторожові вежі, на яких були бочки зі смолою. Там на чатах, тобто на сторожі чергували козаки. От хтось побачить, що суне орда (так називали татарські і турецькі війська), то запалить ту бочку. Здалеку видно, як вона горить і димить. Тоді на іншій вежі, побачивши дим, запалювали свою. І ця вістка-сигнал набагато випереджувала орду. Тим часом козаки збиралися і готувалися до відсічі.

— А круки у степу були? — запитала з певним умислом Данка.

— Звичайно, вони всюди появлялися, де пахло війною, людським трупом. Це птахи, які у дзьобах розквітлої гілки не носять.

— А мені б носили, — загадково сказала Данка.

11. Ще один сон Данки

Звечора задощило, блискало і гриміло, немов із гармат козацької чайки. Данці під ту стрілянину снилося, що вона ніби на чайці, а козаки перестрілися з турками і здобули галери. Вони щасливо дісталися до Січі, і всі ті, що були в ясірі (так звався полон у татар і турків), щасливі повертаються додому. І Данка горда, що допомагала їх визволяти, особливо тих, що були на галерах і в гаремах. Тепер галери колихаються на хвилях на одному місці, бо нема кому веслувати. А в гаремах — порожньо, бігає султан по кімнатах і рве на голові волосся: хто ж йому тепер буде варити їсти? Козаки повагом курять люльки, веслують собі повільно. А серед них і Данчин татко. А потім вже із Січі випливають на чайці, щоб добратися до Львова.

І лине чайка, мов птах, на хвилях Полтви: така та річка чиста і повноводна. А Львів ще оточений валами і мурами, повно на них веж, але всі брами відчинені, грають дзвони, гук гармат. Усі львів'яни вибігають із нашими прапорами, щоб привітати козаків. І не треба облогою брати місто, стріляти по палацах і храмах. Усі гукають "сла-а-ва!" І всі дивляться на Данку, а вона у козацькому вбранні, як молоденький джура.

— У місті нема ворогів? — запитала Данка. Бабуся в якомусь дивному старомодному одязі відповідає:

— Та повтікали!

— От і добре! — зраділа Данка. — Уже не вбиватимуть наших композиторів.

Звідкись раптово з'являється Крак, але як людина в довгій чорній хламиді. І знає Данка, що це він, хоча той — юнак і зовсім нічого спільного з круком не має. Він тримав велику гілку гарного бузку, передав її Данці і сказав:

— Залишилися ще потаємні вороги. Але вони, поки чайка у Львові, будуть сидіти тихо. Отож треба берегти чайку, аби хтось її не порубав і не попалив. А як тобі наша Полтва? Чи ти зауважила, яка вона гарна річка? Можна навіть рибу ловити.

— Я і не сподівалася її побачити. Бо мені завжди казали, що вона підземним

каналом тече під Львовом. А як це її випустили?

— О, її не випустили, на жаль, — відповідає Крак. — Просто ти у сні прибула у той час, коли ще були козаки, і попри Львів протікала ця річка. Але, коли ти вранці прокинешся, все знову буде так, як було вчора: тільки козацька чайка у гаю на колесах, бо інакше її не перевезеш по безводному Львову, стоятиме у Шевченківському гаю. А між іншим, чи ти бачила там, у гаю, і залишки дерев'яного човна, якого звали "дубом"? Вчені знайшли його затопленого у річці і витягли з дна. Звичайно, він дуже поруйнований, але можна здогадатися, яким великим був цей човен, що плавав по наших річках.

— Ні, я тільки оглядала чайку, на інше не вистачило часу, — відповіла дівчинка. — Не розумію, до чого тут сон, про який ти говориш. Хіба я сплю?

— Може, і не спиш, — непевно відповів Крак.

— А може, то не сон. Може, то просто повернулося минуле і ми всі будемо в ньому жити? — запитала Данка. Бо на час її розмови десь подівалися її рідні і знайомі львів'яни і тільки вони з Краком стояли на місткові через Полтву і дивилися то на Святоюрську гору із незнайомою Данці невеликою кам'яною церковцею із дзвіницею, за якою сідало червоне сонце, то на другу, вищу, на Високий замок, де був справжній камінний замок, що здіймався понад усі вежі і дзвіниці міста, а воно виглядало акурат так, як на старому малюнкові з таткової книги про Львів.

— Як гарно! — вигукнула Данка і тут же похопилася. — А де ми будемо мешкати? Там, де наша вулиця, поле і чагарники. Відразу за Полтвою мочарі, болота. Трохи далі твій ліс, де гніздяться ворони і круки.

— Еге ж, — відповів Крак. — Знаєш, Данко, оцей Львів мені чомусь миліший. Більше простору і спокою. І хоч зараз стріляють гармати з чайки, але це святкова, урочиста сальва чи, як тепер кажуть, салют.

— Дякую тобі, Краку, за бузок: і цей, і той, для мамусі, — сказала Данка, коли стрілянина трохи вщухла. — Мамуся дуже втішилася.

— Дрібниці, не варто про це згадувати, — трішки пишаючись, відповів Крак. — А тепер послухай, що я тобі скажу: я не Крак, а людина, звичайний львів'янин. Ця канонада не із чайки. І ми не стоїмо на містку через Полтву — нема містка. І б'ють громи. А ти спиш у себе вдома. Це сон. Але ми все-таки зустрінемося вранці, як звично. І я буду круком. Бувай!

І він зник. Зникло і все видиво. І тут Данка прокинулася посеред чудового ранку: за вікном синіло чисте небо, цвірінькали горобці, струменіло прохолодне повітря, напоєне пахощами бузку. Поруч з нею, на нічному столику ("накаслику", як казала бабуса) лежала гілка бузку, та сама, що подарував їй юнак Крак на містку через Полтву.

— Чи то сон, чи не сон? — чудувалася Данка. — Я вже чисто заплуталася. Дім вар'ятів, як каже бабуса.

І тут у мову Данки встряв Крак за вікном:

— Знаєш, Данко, дійсно все трохи переплуталося: сон і дійсність, давнє і теперішнє. Так воно інколи буває у житті, бо життя — дуже складне. Але не журись тим — скоро

все стане на свої місця.

— Може, і не все. От Полтви мені шкода: така чиста і спокійна, — сказала Данка, — коли я стояла на містку, то бачила аж два млини на ній у тім місці, де тепер фонтан із Дівою Марією. Це ж ти чи отой юнак зі сну показував їх.

Але Крак перебив — він немов кудись поспішав:

— Ця річка тільки сьогодні була така гарна. А дуже часто вона виходила з берегів, затопляла не тільки болота і багнисту долину, але й передмістя: вдиралася до міста поза мури, ніщо не могло її спинити. Були випадки, що заливало льохи, де був заморський крам, підземелля, куди клали труни священників чи поважних міщан. А сама Полтва несла різні речі — все, що могла вхопити на берегах: і звалені дерева, і містки, навіть потоплених тварин. Ось якою була маленька і тихенька Полтва. То ж не журися за тим, що було колись давно.

— Але ж це було недавно, щойно, — заперечила Данка.

— Не будемо сперечатися, — сказав Крак. — Я зараз поспішаю. Біжи до бабусі. Он у дверях зазирає Мнявка, певно кличе тебе до кухні.

Кицька смачно облизувалася: вона вже поснідала і зовсім не збиралася кликати Данку. Це лише так знайшов вимовку Крак, аби спекатися Данки з її запитаннями.

12. Купер'ян зі Львова

— Надійшла вес-на пре-красна,

Мно-го-цвіт-на, теп-ла, яс-на...

Так собі читала, трохи по складах, трохи напам'ять Данка. Вона любила "Лиса Микиту", навіть недавно запозичила перший рядок до свого віршика для мамусі. Але ж то правда, що настала весна прекрасна. Вона прийшла і для звірів, для лиса Микити, а тепер до неї, Данки. А разом із весною прийшла до неї таємниця — появився приятель Крак. У п'ятій частині "Лиса Микити" дівчинка зупинилася на таких рядках:

Кіт Мурли-ка вже на гіл-ку

Виліз і міц-ну-ю сил-ку

Мо-гу-зя-ну за-си-лив.

Крука ще гук-нув нав-мис-не,

Щоб Микиті, як повис-не,

Зараз о-чі з ло-ба пив.

— Агов, — сказала вона, — не думаю, що це міг вчинити мій знайомий Крак. Не міг він такого зробити — і кінець! Зрештою, запитаю при нагоді.

Нагода не забарилася.

— Я чекав цього запитання, — відповів Крак. — Я знаю ці рядки з "Лиса Микити". Справді, круки так створені природою, що можуть собі дозволити такі справи. Але є різні круки. Ті, що мудріші і знають про негарні вчинки свого роду, навряд чи погодились би помагати катові. Вони десь збоку чекали б на закінчення церемонії страти.

Він замовк, трохи повагався, чи продовжувати, чи ні. А тоді сказав:

— Знаєш, строфа з "Микити" нагадала мені одну дуже давню історію. Я не збирався

її розповідати, але бачу, що нема ради. Вмощайся вигідно, бо розповідь буде довгенька. Отож, це було давно. Полтва тоді розлилася, затопила і багниська по той бік, і ціле Краківське передмістя — ні вали, ні мури не могли втримати води. Люди вулицями плавали на човнах, через вікна входили до будинків.

— О так, ми вже про таку повінь недавно говорили, — зауважила Данка.

— Вибач, що повторююся. Дощі, зливи не вщухали цілий травень. Тільки зійшли води, як нове нещастя спіткало Львів. Мали покарати козацького отамана Івана Підкову на смерть. Називався він Підковою, бо був дуже міцним — гнув руками залізні підкови. До того ж це був хоробрий справжній лицар. Він провадив війну з турками, а польський король примирився з ними — і на їх прохання мав покарати козацького отамана. Підкова довірився королю; він розпустив своє військо, віддав гармати тому ж королю і сам легковірно приїхав до нього. А той звелів його закувати і стратити на смерть у Львові. Настав день кари. Король, який ще з весни перебував у Львові, покинув місто. Але наказав за ним зачинити браму. Усі озброєні слуги і стражники міста були на той день наготові, щоб чогось не вчинилося в місті. Підкову привели на підвищення з дощок на площі Ринок за ратушею під "стовп ганьби". Це була дволика фігура: з одного боку ніби суддя з піднятим мечем, а з другого — жінка із зав'язаними очима, також з мечем в одній руці, але і з терезами у другій. Вона означала правосуддя. Отож, разом ці фігури притулені спинами, творили стовп ганьби, під яким карали винних. Той стовп — фігуру можна й тепер побачити в музеї — це в італійському подвір'ї, твої батьки, мабуть, знають.

— Я обов'язково попрошу запровадити мене туди в неділю, — сказала Данка. — А біля пам'ятника Підкові ми вже не раз були. Татко там зі знайомими панамі пив пиво — і розповідав, як покарали Підкову. Я подумала, що на тому місці не пасувало би пити пиво. Як ти думаєш, Краку?

— Та й справді негарно, що ті столики з парасольками підійшли аж до самого пам'ятника. Але є пан-голова міста, а в нього є рада, і різні радники, вони повинні подумати, чи добре це, чи ні. Та й твій татко зі своїми знайомими.

— Я чула, як він розповідав мамусі, — каже Данка, — що написав листа до пана голови.

— Ну, гаразд. Про це, може, колись поговоримо, — відповів Крак. — А тепер повернімося до того сумного дня у Львові. Отож, били барабани, люди кричали, бігали, товпилися. Тільки Підкова, якого привели на підвищення, стояв спокійно, погладжуючи бороду. Він не боявся смерті. Він заспокоїв народ і попрощався, мов лицар, сказавши, що завжди боровся хоробро проти ворогів і вини за собою не має. Люди ридали, протестували. Але озброєна охорона лиш похмуро зирила-позирала. Підкова ще попросив ковток вина і, випивши, поклав голову на поліно, аби кат міг її відрубати. Молодий хлопець стояв у натовпі, рвався крізь озброєну заслону стражників, кричав, що треба зупинити несправедливу кару. Ще була надія, що король пришле гінця — і відмінить страту. Та ба! Найстрашніше сталося — голову відрубали. Дали людям тіло покласти в домовину і занести до Успенської церкви на вулиці Руській.

Згодом тіло перевезли аж до Канева, звідки той козак Підкова походив. Чи ти, Данко, чула про таке місто? — запитав, перервавши оповідання, Крак.

— Я там навіть була, — задоволено відповіла дівчинка. — На могилі Шевченка. На горі, а внизу широкий-широкий Дніпро. Це там?

— Аге ж, Данко, ти все знаєш, чимало чула і бачила. Я не зустрічав ще такої обізнаної дитини, — похвалив її Крак. — Але, слухай далі, хлопець обтерши рукавом сльозу, тут же поклявся, що мусить помстити за смерть козака. Він повернувся з церкви, де була панахида за убієнним Підковою, додому на вулицю Краківську. Ще не зовсім обсохли стіни від повені, пахло цвіллю. Тяжко було на серці в юнака. Він вчився у братській школі при Успенській церкві, вмів добре читати, і писати, гарно співав по нотах. Його батько, кравець, хотів, щоб син вивчився на священика або дяка, міг дякувати у церкві. Хоч при батькові, що мав своїх учнів, хлопець добре вмів шити одяг. Але кравців було аж забагато у місті — юнак міг і не отримати диплому кравця. Для цього треба було придбати собі окрему майстерню. А перед тим ще поїхати в інші міста і країни, щоб подивитися, як там кравцюють — крають і шують. Отож, наш хлопець, назвімо його Купер'ян, підійшов до батька, що розпалював у червні печі, аби краще просихали стіни, і попросив дозволу поїхати десь до Європи на кравецьку науку. Батько подумав-подумав: а що як Купер'ян не стане священиком чи дяком, то хай вже буде добрим кравцем! Наука ніколи не зашкодить. Дав згоду. Цех кравців видав юнакові документ, аби в Європі не думали, що прибув якийсь гультіпака. Попрощався юнак з батьками і товаришами, дівчини-нареченої ще не мав, і виїхав за місто. А там на Волинській дорозі (це тепер вулиця Богдана Хмельницького) у придорожній корчмі чекав на нього козак із загону Підкови, який також, перебраний на міщанина, був на страті. Молодий козак Петро намовив Купер'яна податися не до Європи, а на Січ.

— Дякую тобі, Петре, — звернувся до нього Купер'ян. — Я готовий до мандрів.

— Отак опинився міщанин-львів'янин на Січі. Був він хоробрим козаком, ходив на козацьких чайках у походи на турків. А там, серед козаків, запізнався з козаком-характерником. Або, по-теперішньому, чарівником. І найкраще освоїв Купер'ян науку чарівництва. Видно, мав він до того не тільки розум, але й талант. Словом, він був талановитим характерником. Коли Купер'ян оволодів усіма таємницями заворожування, чаклування краще, ніж шаблею чи голкою до шиття, він повернувся додому. Вдома усі думали, що він десь пропав у Європі.

— Мій блудний син повернувся! — казав у кравецькому цеху батько. — Не вгадаєте, ким він був. Козаком!

Він, правда, не знав, що син був чарівником, бо про такі речі самі чарівники не розповідають, — закінчив Крак.

— Розповідають, розповідають! — заявила Данка. — А Гаррі Потер? Мені бабуся вже трішки читала вечорами, але їй чомусь ця книжка не подобається. Хіба вона не цікава?

— Ти, Данко, певно мені не повіриш, але книжки про Гаррі Потера я ще не читав. Знаєш, мені старому чомусь не хочеться читати книги для дітей. До того ж, я думаю,

що чарівники своїх таємниць не описували отак для усіх. Це небезпечно.

Данка уважно слухала. Вона розклала на підвіконні свої іграшки, ніби забавляється ними. Гавчик, а було дуже парко надворі, не гасав і не гавкав, як завжди. Мнявка спала поруч на фотелі. Бабуся варила обід. Все було якнайкраще. Але треба було бути уважною, не відволікатися на інші думки.

— Гаразд, — сказав Крак, — перервемо, на сьогодні досить. Я втомився. І знаєш, чогось розхвилювався, згадуючи про Купер'яна. До побачення!

13. Купер'ян готується до помсти

Все було, як і вчора. Мнявка дрімала поруч — вона вже, покарана і насварена, не робила спроб вискочити на підвіконня. Не чути було й Гавчика. Шуміли вже буйним листом дерева за вікном — із-за листя ледве виглядав чорним дзьобом Крак.

— Чи можна продовжувати? — запитав він.

— Я вже згоряю від нетерпіння. Чим то все закінчиться з Купер'яном? — відповіла Данка.

— Я й сам добре не знаю, — сказав Крак. — Бо та історія триває вже багато-багато літ, більше ніж чотириста. І до сьогодні.

— Ого-о! І вона не закінчилася? — вигукнула дівчинка, аж пробудилася кицька. Вона розплющила одне око, але побачила, що всі на місцях — і це око зажмурила. Можна було продовжувати. Правда, з кухні інколи долинали якісь дзеньки-бреньки покришок чи тарелів, але їх можна було не брати до уваги.

— Я люблю історії про королів і чаклунів, — пояснила свій вигук Данка.

— На цей раз буде і про короля, і про чарівника, — відповів Крак.

— Отож, молодий чарівник Купер'ян винайняв десть на Підзамчі маленьку хатину (бо привіз трохи грошей із своїх військових походів), де були добрі пивниці — там займався різними дослідями, як тоді називали "алхімією". Все це він робив не тільки з любові до різного чаклування, але пам'ятаючи, що колись поклявся покарати жорстокого короля за смерть Підкови. Він на той час обдумував три способи. Перший, це підкласти вибухівку під ліжко короля. Цей спосіб був тяжкий до виконання, бо ніхто не пропустить тебе з великим пакунком до палацу. Другий, це можливість наслати на короля недобре замовляння — вректи його. Для цього потрібен був якийсь предмет, що ним користувався король: чи одяг, чи зброя, чи табакерка з тютюном й ін. Полювати за цими предметами — довго та й непевно. Найкраще, це третій спосіб, яким володіє козацький характерник, — перекинутися у вовка чи крука. Вовкові нема доступу до палацу і покоїв, навіть, коли б королівські пси вдали, що не помічають присутність лісового чужинця. Отож, залишається — крук. Можна непомітно перелетіти подвір'я і сади-парки біля палацу, віднайти вікна королівської опочивальні. І якщо пощастить, що ці вікна відчинені, то влетіти і...

— Виклювати очі? — поспішила Данка. — Отак, як у "Лисі Микиті"?

— Можливо, й так, — відповів Крак. — Але не забувай, що Купер'ян не був круком із роду, і йому було б не вельми приємно клювати живі очі короля. А якщо той наробить галасу? Або біля нього буде королева. Звичайно, обоє захистяться від крука. Та й

відразу на шум надбіжить придворна сторожа. Як бачиш, і крукові не так просто розправитися з людиною.

— Ну, то як? — нетерпеливилось Данці. їй було дуже неприємно, навіть огидно, коли собі уявила крука, що клює очі живої чи навіть мертвої людини, навіть якщо то несправедливий король. Вона зненавиділа б тоді круків, незважаючи на всі ті розповіді Крака про них. Та й, напевно, і Крак відпав би їй від серця. — Ну, то як?

— Отут і вся складність задуму Купер'яна. Але він ніяк не міг визбутися клятви — вона його щодень мучила, не давала ні на хвилину забутися. Покарати та й покарати! Врешті, він не зміг довше опиратися лихій думці і зібрався в дорогу.

До королівського міста він дістався, як вершник, за тиждень. Залишив коня у корчмі на передмісті, добре заплативши наперед за його утримання, і подався вулицями столиці до замку. Звичайно, пройти непоміченим повз сторожу навіть характерник не зумів би. Але хлопець довго вивчав розташування будівель у замку, довідався від різних людей, ніби отак, між іншим, де королівський палац, коли в ньому буває король, на якому поверсі відпочивальня, куди виходять вікна. Так пройшов день. Тепер можна було перекинутися у крука — і обережно літати садом. Він також довідався, що усіх хижих птахів сторожа замку вистрілює. Тому треба було бути обережним. Цілий вечір, цілу ніч Купер'ян, а тепер він Крук, приглядався до освітлених вікон, намагаючись упізнати короля, адже пройшло п'ять років, коли той був у Львові навесні, перед стратою Підкови, і юнак мав змогу його побачити у вікні карети, що проїжджала Ринком. Справді, відтоді король не дуже змінився, хоч у львівській аптеці на північному вуглі на Ринку Купер'ян недавно підслухав розмову аптекарів, що король трохи має сердечну недугу. Аптекарі у Львові готували йому суміш трав, де переважала валеріана, і відсиляли до столиці. Власне, на слабе серце короля і розраховував Купер'ян. Він всього-на-всього має налякати короля, щоб той помер від страху...

— Он як! — вихопилося в Данки. Вона мусила трохи порухатися, бо затерпла одна ніжка — мурашки бігали попід шкіру, і встати було неможливо. Вона послинила пальчики і змочила під коліном. Мурашки заметушилися — і нога поволі відходила. Крак вмовк, здивовано поглядаючи на рухи Данки. Мнявка зовсім, на два ока, прокинулася — і замнявчала. Ніби у відповідь щось дзенькнуло на кухні. А хоч би бабуса не увійшла, подумала Данка, треба ж дослухати цю історію без перешкод. Нога, слава Богу, відійшла, вона присіла декілька раз — і вже хотіла перепросити Крака за перерву і дослухати оповідання, коли раптом у садку розгавкався Гавчик, сполошено фурнули горобці, що ніжилися на пісочку в кутку городця. І тут затріщала-зарепетувала якась машина — знявся несамовитий гуркіт. Данка виглянула, трішки перехиляючись (що було їй категорично заборонено) через вікно: збоку від саду, відразу за дротяною сіткою, у сусідів робітники пиляли великого клена, що загороджував вулицю, по якій ходили трамваї. Данка тут же зауважила, що Крака не було, і вона побігла до бабусі:

— Хіба, бабусю, не чуєш? Ріжуть дерево!

— Що таке? — запитала, скручуючи радіо, з якого неслася пісня "Мамина

світлиця". — Яке дерево?

— Он, виглянь з балкону! — закричала Данка, щоб пересилити гуркіт, і вийшла разом із бабусею на балкон, на який вже встигла прибігти Мнявка, непевно поїжачуючись шерстю на гучання пили: щось діялося незрозуміле. Сусідка внизу просила Гавчика замовкнути, на мить стихла пила і бабуса гукнула з усієї сили:

— Ану припиніть!!

Вона відразу стала телефонувати до знайомого начальника, чому вирубують сусідський сад та ще в той час, коли дерева не сплять, а розпустилися зеленню.

— Що? — гукала вона. — Яке будівництво? Тут не може бути жодного будівництва! Тут зелений острівець на всі прилеглі вулиці. Тут краса! Тут птахи співають! Що ви робите? Це неподобство. Чи є дозвіл від охорони природи на зрубання дерев?

І так далі. Всього не передати, про що вигукувала бабуса. До того ж не одному начальнику. Бабуса могла навіть потелефонувати до самого голови міста, бо вона була заслужена в Союзі українок. І зателефонувала. Через півгодини приїхало начальство, робітники припинили зрубувати дерева. Але вже бракувало сім дерев — оголилася ціла сторона від вулиці, по якій бігали трамваї та авта. Гості навіть увійшли до покою, в якому Данка мала розмови з Краком (добре, що він відлетів і не зазірав до кімнати, коли були тут чужі), довго пояснювали бабусі, що ту частину саду відкупив якийсь бізнесмен і тут будуватиме великий поверховий будинок. Але ж, сварилася бабуса, у приміщенні колишнього дитячого садку, що виходив на сад, мали бути початкові класи — і попід деревами могли собі на перерві гасати школярики. І можливо, до цієї школи ходила б моя онучка Богдана. Що ви натворили?! Ні школи, ні дерев! Ще й високий будинок отут впакувати, ніби мало місця на окраїнах міста.

Данка зрозуміла, про що йдеться: вона так надіялася бути у тій школі, в тому гарному двоповерховому будиночку, де навіть один рік пробувала ходити до дитячого садочку. А тепер тут голо та ще й можуть розвалити той будиночок.

І4. Помста Купер'яна

Цілий день — телефонні дзвінки, переповідання татові, мамусі, близьким сусідам по телефону і ще не відомо кому про вирубування дерев. Сумно було виходити на балкон і крізь зруйновану зелену стіну оглядати метушливу вулицю. А було ще зранку так гарно, так затишно, так зелено з усіх боків. Наразі будівництво припинили, буде вирішувати міська рада, чи дитячий садок продано і ким куплено? І що там має будуватися? Цілу ніч Данка прокидалася від скреготу пили, але було тихо — ніхто вночі не пиляв дерев. Мнявка, що спала у ногах, також будилася разом із Данкою, мовби і їй снівся той шум. І коли вона остаточно розплющила очі, то у вікно зазирнула стара зелена грушка, небо було блакитне, без хмаринки. А щебету був повен сад і повна хата.

Як гарно, подумала Данка і тут же, щось пригадавши, виглянула у вікно. Збоку лежали повалені дерева — і будиночок колишнього дитячого садка виглядав дуже сиротливо. Добрий настрій умить пропав.

— Ходи, Мнявко, митися і снідати, бо має бути сьогодні кінець історії про Купер'яна.

Мнявці, напевно, було все одно, що слухати, бо вона тут же під Кракову розповідь засинала, але поснідати — це інша річ. Вони обоє подалися до бабусі на кухню. Бабуся приготувала сніданок і заявила, що Данка до обіду залишається сама, а бабуся мусить піти на засідання міської ради у справі вирубування саду. Має бути Данка чемна, нікому не відчиняти дверей, бо бувають жахливі випадки, а по телефону відповідати, що ось-ось мають прийти її батьки. Ну, звичайно, не вмикати самій газу. А в разі чогось, зателефонувати сусідам унизу, бо вони вдома, або таткові на роботу. Це ще було далеко не все, але всіх порад бабусиних і не пригадаєш. Ага, не випускати саму Мнявку на балкон, бо ще скоче вниз, а що ти будеш тоді, Данко, сама робити?

— Добре, бабуся! Все зроблю так, як кажеш, — заспокоїла Данка. — Я ж не така вже й маленька.

— Моє золотце, зачиняйся на всі замки, — бабуся вийшла за поріг, але зупинилася, наслуховуючи, чи клацнули усі замки, а тоді аж заскрипіли сходи під її ногами.

— Ми самі, Мнявко! Але, може, матимемо гостя, — сказала Данка.

Справді, гість був на своєму місці:

— Привіт! Знаєш, я не хотів учора заважати, відлетів одразу, хоч і прошмигнув над головами пилячів дерев, хотів їх трохи налякати. Правда, то мало допомогло...

— Але ж вони могли тебе вбити? — злякалася Данка.

— Та чим? Вони рушниці, навіть рогатки не мали. Але на якусь мить припинилося пиляння, стихло. А ця хвилинка тиші дала змогу твоїй бабусі крикнути до них, що аж позбігалися сусіди. Правда, робітники нічого собі з того не робили, бо продовжували рубати.

— Отож. Наразі їх зупинили. Але як голо стало, я не можу дивитися в той бік, — з гіркотою сказала Данка. — Та, може, вдасться врятувати решту саду.

— Дай, Боже, — відповів Крак, — бо куди буду прилітати, як не стане цього зеленого острівця.

— Ой, час біжить, — дуже розумно зауважила Данка. — А ми ще не скінчили історії з Купер'яном.

— Ага-а, — якось неохоче проказав Крак. — Дійсно, треба продовжувати. Будемо сподіватися, що в садку сьогодні не станеться ще якоїсь пригоди і ми спокійно дійдемо до кінця. Хоч, зрештою, куди нам поспішати?

— Мені здається, — сказала Данка, — що ти спеціально відтягуєш кінець. Так чи не так?

— І так, і не так... Я боюся, що ти осудиш Купер'яна за його вчинок. І мені буде також прикро, бо він наче мій брат — крук.

— Я поспробую його не осуджувати. Адже король не був милосердним і наказав знищити невинного козака. Але то буде видно. Тепер продовжуй.

— Ми зупинилися... — та раптом Крак урвав мову.

— На тім, що він хотів налякати короля до смерті, — підказала дівчинка.

— О так. Пригадую. Якось на третю ніч, а день був спекотливий, король підійшов до вікна, королева вже лежала на їхньому дуже широкому ліжку під балдахином...

— Під чим? — запитала дівчинка.

— Під таким наметом із шовку, оксамиту і всякої позолоти над ліжком.

— Ага, я вже пригадала малюнок у книжці "Принцеса на горошині". У неї теж таке ліжко.

— Отож. Король відчинив вікно, щоб дихнути свіжим повітрям, бо у покоях, певно, була задуха. І тут крук шугнув до покою — і над головою, але не торкаючись короля, голосно, преврразливо, стррахітливим голосом прокаркав: "Карра тобі, карра!" Король від страху впав, може, злякався, може, був забобонним, бо кажуть, що круки або ворони приносять вістку про смерть. Королева зірвалася з ліжка, крикнула "сторожа!", а тоді підбігла до короля. Він був мертвий — це Купер'ян вже спостерігав знадвору. Крук сподівався на таку смерть, бо в короля було слабке серце, хоч володар ще не був старим. Потім історики написали, що король просто сам помер, бо не хотіли, аби люди дізналися, що такий мудрий і хоробрий король помер від страху перед птахом. Отаке!

— А що сталося з королевою? — запитала Данка. — Що пишуть про неї історики?

— Та нічого поганого не сталося. Між іншим, вона була на десять літ старша від короля. Але щасливо вийшла заміж за нового. Як бачиш, з нею нічого лихого не трапилося. Можливо, вона й була рада, що може ще раз одружитися — і залишитися королевою. Та Купер'яна це не цікавило. Він ще кілька днів літав над королівським парком, тихо, не каркаючи — і спостерігав за похороном. Як усе скінчилося, він забився у глухий ліс за містом, щоб знову перемінитися у людину. Забрати свого коня і від'їхати до Львова. Купер'ян сповнив юнацьку клятву про помсту. Він не знав, чи легше стало на тому світі Підкові, але йому наче полегшало. "Ось тепер я буду займатися своїми справами, може, у своїй пивниці стану приготувляти ліки для людей, може, зустріну молоду панну, бо я ще не такий старий, одружуся — і буду щасливий доживати віку. А як не вийде з ліками, то візьму у батька голку, бо я ще не забув кравецької штуки. Якось дам раду собі у своєму милому Львові". Та...

— Та що? — не втерпіла Данка. Її сердечко гупало на цілу кімнату, а навіть Мнявка вже не похрапувала. Гавчика не було чути, пташки повмовкали, десь далеко скреготнув на повороті трамвай. Але, на щастя, це був трамвай, а не пила до дерев. Тихо і спокійно. Але...

— Та що?

— Ось тут і сумне завершення історії з Купер'яном...

— Чому сумне? — не втерпіла Данка.

— Та послухай, чому сумне, — відповів Крак. — Він промовив слова закляття, які мали повернути його у людину, але нічого не виходило. Пригадував усю науку характерника — і не міг зрозуміти, де його помилка. Відчарування не наставало. Чого тільки він не придумував, яких слів не комбінував — все даремно. Купер'ян залишався круком. Довго жив у ліску, марно сподіваючись на диво, на чудо. А воно не наставало. Він бачив свого коня, якого корчмар уже продав іншому, бо минув обіцяний час повернення власника. Та без коня я собі раду дам. Лиш би стати людиною... І не ставав.

— І що ж далі? — сумно запитала Данка.

— Та далі нічого. Він навіки залишився круком. Говорив правильні слова закляття, але воно не спрацьовувало.

— І ти, Краку, знаєш, чому?

— Трохи здогадуюся. Коли він, козак, перекидався у вовка чи крука, то знову по часі ставав людиною, бо нікого тоді не вбивав. Його совість була чистою.

— А тепер хіба убив? — запитала Данка.

— Напевно убив, хоч не клював очей, — відповів птах.

— Але король собі заслужив на смерть. І хлопець поклявся помстити, він зробив правильно. Хіба ні?

— А того я не знаю, — відповів Крак. — Коли б правильно, то став би людиною, а не залишався круком.

— А як йому тоді було покарати короля? — не вгаває Данка.

— Можливо, на дуелі, на шаблях. Але хіба захотів би король битися у поєдинку з якимось простим козаком чи міщанином Купер'яном? — роздумував Крак.

— Ага, — не знала вже що казати Данка. Подумала трохи і запитала: — Ти знав того крука Купер'яна?

— А хто ж з львівських круків його не знав? — була відповідь на прощання.

Данці було над чим замислитися аж до приходу бабусі.

— Ти чому не піднімала трубки, коли я тобі телефонувала? — запитала вона.

— А я навіть не чула. Я бавилася, — відповіла не дуже переконливо Данка.

15. І знову сон

Звечора за вікном шелестів дощ — страшно хотілося спатки — і Данка, як убита, поринула в сон. Але не сама, а, як звичайно, разом з Мнявкою. Вона несла її на руках — звірятко зіщулилося, збилося у клубок — чути було, як тельнякає її серденько. Та й у Данки воно затріпотіло, коли вчула скрегіт. Але це не була пила, а сорока — вона повідомляла досить виразно людською мовою про те, що відбудеться таємна нарада старійшин круків на тему про те, чи бути людиною крукові Купер'янові.

Добре то таємна, — подумала Данка, — як сорока її розголошує. Але чому мамуся не сказала, що сорока також може балакати людською мовою? Чи вона просто пересмішниця і без всякого розуміння мавпує чийсь слова. Не так все просто у світі, як собі гадають старші люди. Навкруги ні душі, то ж, певно, тільки для мене це оголошення. Бо Мнявки не рахувати. Данка ще раз оглянулася — справді нема нікого. Ноги її самі запровадили на ту ж галявину, де недавно над нею відбувався суд. Знову довкруг сиділо чорне гайвороння, напевно, самі круки.

У центрі — у чорно-білій мантиї чи то суддя, чи то якесь їхнє велике цабе.

— Підходь ближче, Данко, — сказав котрийсь із них — на лице вони всі були однакові. — Сьогодні ми хочемо запросити тебе на нашу раду. Вчора ти довідалася про одного з нас — про крука Купер'яна. Він ще не такий старий, але історія його таки дуже давня. І ми мусимо прийняти нарешті ухвалу. І хочемо, аби ти допомогла нам.

Дивно, подумала Данка, що вони запросили мене для поради. Ще недавно вони хотіли засудити мене за те, що бабуся вимовила "то не штука вбити крука...", ледве

відпустили живою додому. А сьогодні то вже й у радники-порадники...

— Та я не вмю, — скромно відповіла Данка. Кицька сиділа тихенько, навіть не визираючи з Данчиних обіймів. О, ті круки могли би отак поклювати мої очі та й мене цілу, напевно думала Мнявка. Що тут між ними знайшла Данка? Що загубила? І не згубила, і не знайшла — відповіла би Данка, ніби зрозуміла мову Мнявки. Та ба! Мнявка ні розмовляти, ні навіть пересмішницею бути не могла. Але що я зможу? — міркувала Данка.

— Ти зможеш багато нам допомогти, — ніби відгадавши думки дівчинки, сказав той головний крук. — Отже, чи ти віриш, що Купер'ян дійсно щиро хотів помститися королю за смерть Підкови? — було перше запитання. Воно не було важким. До того ж Данка могла вільно говорити, а не як у попереднім сні. А, може, то і не сон? Може, то я їх чарами перенеслася сюди?

— Вірю, — відповіла вона.

— Тобто ти хочеш сказати, що він цілим серцем перейнявся долею страченого козака.

— Так, цілим серцем, — сказала Данка.

— І ніякої користі від того не чекав? — було наступне запитання.

— А яка ж користь? Ніхто його не намовляв і не підплачував, і нічого не обіцяв, — дуже розумно відповідала Данка.

— Чи добре зробив Купер'ян, що убив короля? — знову запитав головний.

Данка сама для себе не знала, чи добре, чи зле вчинив Купер'ян. Ніби помстився, та чи мав право доводити короля до смерті? Але чомусь їй стало шкода Купер'яна, який навечно став круком. І тому вона відповіла:

— А він не вбив короля, він тільки його налякав. А що той від ляку вмер, то не цілком винен Купер'ян.

— Ах так! — вигукнув головний. — Бач яка розумна! Він не проткнув шпагою, не підсипав отрути, не задушив, не виклював очей. Він тільки всього-на-всього налякав своїм пташиним видом нещасного короля, в якого слабке серце. Ти це хотіла сказати, га?

— Так, — відповіла Данка, — це.

— А, можливо, він все-таки трошки винен? — знову допитували Данку.

— Хіба трошки, — погодилася дівчинка. І тут як не дивно, випростувалася на Данчиних руках Мнявка і виразно людським голосом заявила:

— Хто ви такі, що допитуєте Данку? Хіба вона зробила щось лихого для короля чи для Крака? Чи вам усім? Отак ні з того, ні з сього зривати малу дівчинку з постелі до лісу і вчиняти допит чи суд?

Мнявка репетувала таким преразливим, неприємним котячим голосом, що годі було в ній пізнати ласкаву муркотливу кішечку. Данка оторопіла — дуже була подивована.

— Дякую тобі, Мнявко, — шепнула їй. — Але вони нічого поганого мені не зроблять.

Мнявка хотіла заперечити, мовляв, ще й як зроблять, але тут промовив головний,

заспокоївши спочатку усе птаство, яке на мову Мнявки незадоволено закрало. Головний сказав таке:

— Тебе, кицько, ніхто не питається. Твоїй дівчинці жодна кривда не чиниться. Нам тільки треба в'яснити деякі речі. Бо, якщо настане можливість визволити від чарів Купер'яна, мусимо знати, чи варто це робити.

— Варто! Навіть, якщо він винен, — тепер взяла слово Данка, — то він вже стільки сотень літ відкарався, що й вини немає.

— Як це нема? У всіх історіях написано, що король саме того дня помер. І ніхто тої події не змінить. Отож, Купер'ян завжди буде винен. А ще більша вина, що він з'явився перед королівські очі у подобі крука. І таким чином кинув тінь на нас усіх. То ціле щастя, що історики не написали, від чого помер король. А то б ми вже ніколи не могли відмитися від ганьби. І так бозна що про нас кажуть люди. Сама знаєш, "то не штука вбити крука".

— Відтоді минуло часу! Та й про короля усі давно забули, а от Купер'ян мучиться та й мучиться, — співчутливо сказала Данка. Видно, що крукам не дуже сподобалося це зауваження, бо трохи покракали, полопотіли крильми, а головний аж проказав:

— А чого це він мучиться? Тому, що став круком? То йому від того тільки щастя і шана! Бути круком — не мука, це дуже велика честь! Хіба ти інакше думаєш?

— Ні, не інакше. Я, наприклад, знайома з паном Краком. І я від того знайомства маю втіху. Він добрий приятель. Розповідає мені різні цікаві речі, бо багато знає.

— А чи ти бажаєш, щоб Купер'ян знову став людиною? — запитав головний крук.

— Звичайно, — відповіла Данка.

— А якщо він не хоче? — це знов її питають. — Якщо йому добре так?

— Ну, тоді як йому хочеться. І круком добре бути, і людиною.

— А тепер уважно послухай. Відчарувати його може тільки невинна душа дитини, яка має ім'я від Бога і полюбить Крака, — сказав головний. — Чи щось втямила?

— Ні, — призналася Данка.

— Ну, то подумай над тим. А пан Крак хай тобі допомагає. Повертайся тепер додому. Перрейтися ліском дуже приємно. Щасливої дорроги!

Данка не пам'ятала, як вона йшла назад. Вона навіть не зауважувала, що кицька виплигнула з її рук — і біжить попереду, як провідник. Інколи Данці здавалося, що її ноги не торкаються землі, що вона летить, як птах. І це було так гарно, так лячно...

І коли вона розплющила очі, то як завжди, була на своєму ліжечку, сонце кидало своє проміння на картину з Богданом Хмельницьким, щебету була ціла кімната, немов то гомонів люд у Києві, зустрічаючи гетьмана. Було наче свято. Данці навіть вчувалися дзвони. А може, то тут у нас, у місті, дзвонили у церквах і звуки доносилися сюди. Сьогодні Данка змолювала свою ранкову молитву дуже щиро. Чи ж не я маю Боже ім'я — Богдана? А раптом!.. — осяяла її думка.

Мнявка, що лежала у ногах, розплющила одне око на ту молитву і, здається, підморгнула Данці: мовляв, я також усе пам'ятаю, що було з нами цієї ночі. У відповідь Данка погладила густий кожушок Мнявки.

17. Знову телефонна розмова

Сказати чи не сказати про сон? — цілий день мучилася Данка. — Може, то допомогло б відчарувати Купер'яна? Ніхто ж бо не знає як. А я у сні довідалася — і мовчу. Але ж то сон — і мене засміють. А, може, у снах можна довідуватися якісь таємниці? Крак знає особисто Купер'яна, перекаже йому про дитину...

— Про невинну душу дитини, — відповіла Мнявка.

— Що-о?! Ти вже розмовляєш? Кінець світу.

"Ціла хата вар'ятів" — сказала б бабуся. — Данка навіть обурилася. Кицька не повинна говорити. Але нехай, хіба то мені заважає. Навпаки, допомагає. Скоро забалакає і Гавчик.

— Отож, Мнявко, — заспокоїлася Данка. — Крак перекаже Купер'янові про невинну душу дитини, яка має ім'я від Бога. Це могла бути і я — Богдана.

— Ну, невинна душа могла б з тебе бути. Але як з третьою умовою — полюбити крука Купер'яна, — додала Мнявка. — А ти ж його не бачила в вічі. Яка ж це може бути любов?

— Що ти розумієшся на любові? Не сміши людей, — сказала Данка.

Тут трохи невчасно увійшла бабуся. Кицька відізналася на її прихід своїм звичайним "мняв" саме із тим відтінком, що мав означати "хочу їсти". Могла б уже сказати по-людськи, подумала Данка про Мнявку — лицемірна: то говорить, то мнявкає.

— Данко, є справа, — сказала бабуся. — Скоро Свято героїв. Чи пам'ятаєш, як було минулого року?

— Пам'ятаю, як довкола пам'ятника Шевченка марширували школярі і співали козацьких пісень. Чи то? — запитала Данка. — А потім ми ходили до театру на концерт.

— Так, це був дуже гарний концерт: діти співали патріотичні пісні, танцювали народні танці. Були і декламації віршів. Я розповіла керівникові цього фестивалю "Сурми звитяги" про те, що ти чудова декламаторка і тебе вписали у програму концерту.

— Але ж, бабусю, я боюся, — майже зі сльозами на очах просилася Данка. Але вчула, як до складу вийшло "бабусю-боюся", то й усміхнулася.

— Данко, ти вже не раз виступала на зібраннях Союзу українок — там буде трохи більше людей і більша сцена — тільки всього. До того ж будуть репетиції у театрі, звикнеш.

— Ой, не звикну. А що буду декламувати? Може, "Розриту могилу"? Я її добре знаю.

— А може, навчимося чогось нового? Ось тобі книжечка нашого знайомого "Ігорчик святкує" — там невеличкий віршик спеціально до Свята героїв. Спробуємо? — з надією запитала бабуся.

— Тебе, бабусю, не переконаєш, як каже наш татко. Спробуємо!

Мнявка сиділа розчарована — бабуся не збиралася кликати їсти. А вивчення віршика могло затягнутися. Так і сталося. Спочатку читала виразно і поволі бабуся, а Данка повторювала. А потім сама узяла книжечку і прочитала два рази. Вони з'єднали

два віршики разом — вийшло несогріше. Данці сподобалося, вона вже стала звикати до думки, що буде виступати у великому театрі.

Увечері віршики повторила — зовсім незле! Данка навіть читала з виразом, "артистично", як мовить бабуса. Вся родина раділа: будуть з Данки люди!

Якось за тим усім забулося про Купер'яна. Ніч була спокійна, без отих "пташиних" снів. Данка спала міцно — ніяких мандрівок у сні! Заколисував і дощ, що зарядився звечора, лив цілу ніч, лив цілий день, сіро і сумно Данці на душі. Невесело і Мнявці, що запекло сьогодні мовчить — і жодним людським словом не відзивається. З нудьги Данка повторила віршики — вона стала на крісло, ніби це сцена, а Мнявка мала бути публікою. У цьому віршику, що так і звався "Свято героїв", йшлося про те, як ідуть різні колони із своїми оркестрами: спочатку йшли козаки і співали козацьких пісень, потім марширували січові стрільці і линули стрілецькі пісні, а за ними повстанці з Української Повстанської Армії — вони співали партизанських пісень. А за усіма, як звично, марширували дітлахи. Цей віршик закінчувався так:

Мають всюди прапори
Понад головою.
Якщо треба, то і ми
Будемо герої!

А другий віршик, який треба читати без перерви після першого, називався "Віче", бо по маршах люди вливаються на площу біля пам'ятника Шевченка — їх так багато, що татко мусить взяти Данку на плечі:

Але ж мусить
Хтось, татусю,
На плечах сидіти
І рукою
Над юрбою
Слати всім привіти.

Данка, як справжня артистка, вимахувала на всі боки рукою, ніби вона оце сидить на таткових плечах. Чи щось із того розуміла Мнявка, сказати важко. Принаймні у лапки вона не била. А могла, бо вистава була чудова, а до того ж Мнявка вчора себе "виявила" — вона вміла розмовляти, а не лише мнявкати. Не було навіть Данці перед ким розкланюватися. Почекай, Мнявко, всі газети ще про мене напишуть, великий зал театру буде плескати. Що тоді ти скажеш? Будеш тільки мнявкати?

Тут задзвонив телефон. Це Крак, — промигнуло в Данчиній голові, і Данка тут же метнулася до слухавки. З кухні донісся бабусин голос: "Данко, зніми трубку, бо в мене руки в тісті".

Стара історія, подумала Данка, але не було часу на думки про бабусю, бо у трубці таки справді був голос Крака:

— Привіт, Данко! Як маєшся? Що робиш?

— Все чудово! Добре, що ти зателефонував. Твій голос мене дуже втішив, — відповіла Данка. — Знаєш, я проводила репетицію, бо виступаю.

— Виступаєш? Де, коли? — запитав Крак.

— Скоро Свято героїв. Це у нас у Львові таке свято. А круки мають якесь свято?

— Не мають. У нас майже нема свят. Ми дуже часто збирраємося у згrrраї — і носимося у повітрі, здіймаючи галас. Це дуже гарне відчуття, коли багато вільних птахів ширяють небом — і своїм співом висловлюють свої почуття: чи то радості, чи суму. Але про Свято героїв я знаю віддавна. Вже три роки, як воно відродилося у Львові. Раз були серед українців такі герої, що загинули за свободу, то варто вшанувати їх пам'ять, розповісти про них...

— Вони також загинули, як ті композитори? — зацікавилася Данка.

— Тільки дещо раніше від них у боротьбі з ворогами України, — відповів Крак.

— То вони мають теж святі імена? — запитала Данка.

— Так, то святі українського народу.

— І церква їх освятила? — знову Данка.

— Ні, у церкві тільки відправи за них, але святими церква їх не оголошує. Вони були військові, а військових церква не оголошує святими.

— А святого Юрія? Того, що змієборець. Ти ж казав, що він був військовим, а став святим. І на церкві є скульптура, як він бореться із змієм.

— Все правильно. Але він був закатований за церкву, за віру в Ісуса Христа. Тому і став святим.

— Це дуже складно, — сказала Данка. — А ти звідки телефонуєш? Від того самого приятеля що й тоді?

— Ти відгадала. Я люблю у дощ, у негоду гостювати у нього, — сказав Крак. У трубці щось затріщало, почулися сторонні голоси.

— Це нас підслуховують, — зауважила Данка. — Моя бабуся завжди так каже, коли у трубці починає щось коїтись.

— Та ні, — засміявся Крак, — це мій знайомий підійшов ближче, він хоче з тобою тррішки побалакати.

— Я боюся з незнайомими розмовляти, — заявила Данка. — А про що він хоче запитати?

— Та послухай сама, — сказав Крак. Через хвилину почувся незнайомий голос:

— Вітаю тебе, Данко! Ти дуже гарна дівчинка. Я тебе дуже поважаю. Знаю твоїх батьків, дуже шаную бабусю. А називаюся Юрій Виннищук, колекціонер старовинних книг і рукописів.

— Дуже приємно. Дякую за гарні слова, — відповіла Данка. — Я вже трохи чула про вас. Це Крак сказав, що ви маєте чорні книжки. То ви чарівник і чорнокнижник?

— Але я не тільки чорнокнижник, я ще й білокнижник, в мене є такі самі книжки, як у твого татка, бо не усі мої книги погані, — переважно добрі, — відповів пан Юрко. — А чарівник із мене скромний. Чорними книжками не вельми часто користуюся.

— От і добре, — зраділа Данка. — Я думаю, що коли б ви були тільки білокнижник, то Крак би до вас не прилітав.

— Можливо, що й так, — згодився той.

— Якщо ви хочете познайомитися зі мною, — запропонувала Данка, — то я буду в оперному театрі на Святі героїв. Я маю декламувати.

— Обов'язково буду. Я хочу тебе побачити. Бо ти друг мого друга, тому ти мій друг. Чи ти поважаєш Крака?

— О так! — палко запевнила дівчинка.

— А чи ти могла б сказати, що трішки навіть його любиш?

— Могла б ... напевно, могла б.

— Дякую тобі, Данко. Я хотів це почути. До зустрічі. Ще не клади слухавку, бо Крак хоче говорити.

— Алло, Краку, чому мовчиш? — запитала Данка.

— Алло, Данко. Вибач, мені аж горло перрехопило. Я дуже схвилюваний твоїми словами про почуття до мене. Правда, що ми друзі?

— Правда, Краку!

— До завтра, дорога дівчинко!

У трубці почулися гудки. Над телефоном ніби застигла Данка, а біля неї ніби застигла Мнявка. Німа сцена тривала аж до приходу бабусі.

18. Роздуми

Було над чим помислити — тому й була та сцена "на німо". Пан Юрко ще дякував Данці за гарне відношення до Крака. Напевно, такого ставлення чекає і Купер'ян.

Треба буде розповісти усе про свій сон і поговорити про Купер'яна. З тої задуми, як вже було написано, вивела бабуса.

— З ким ти так довго розмовляла? — запитала вона. Данка розгубилася, зніяковіла, а тоді відповіла, що із сусідським хлопчиком, який знудився вдома через дощ. Бабусю відповідь задовільнила, але Данці від неправди стало важко. "Щораз більше зі мною неправди, я вже геть заплуталася в ній, — думала вона. А якщо взяти до уваги, що Данка ходила до монахині до церкви, де їх, діток, готували до першого причастя, то вся ця історія видавалася жахливою. Що я скажу священику на сповіді? Треба якось із тою таємницею закінчувати. Обдурювати рідних не годиться".

Наступного ранку була погода. Данка втішилася, що зможе порозмовляти з Краком. На небі пливли маленькі, як невинні чисті душі або ангелики, осяяні сонечком, білі хмарки. Яка з мене невинна душа дитинки? Я грішниця! А тут ще із Мнявкою не все чисто: чи то вона розмовляє, чи то мені ввижається, тобто прочуваються мої власні думки?

На щастя Крак прилетів, хоч його майже не було видно із-за зелені.

— Привіт!

— Привіт!

— Стільки проблем, Краку! — перейшла відразу до справи Данка. — Я тобі не все розповіла про сон. Але ти не смійся, бо то, може, тільки глупий сон.

— Я весь увага, Данко, — серйозно сказав Крак.

— Мнявка не дасть збрехати, — почала вона. — Ой, вибач, навіщо нам та Мнявка. Мені тоді приснилося, мовби головний крук сказав, що чиста душа дитини може

відчарувати Купер'яна.

— О, це дуже цікаво! Треба переказати йому. Але як має виглядати ота процедура перетворення на людину? — запитав Крак.

— Я не знаю. Той крук тільки сказав, якщо та невинна душа полюбить Купер'яна.

— Гм-м, — роздумував Крак. — Це, звичайно, складніше. Бо треба і дитини, і любові.

— А чи я б могла бути невинною дитиною? — запитала Данка. — Але я грішу! Я тепер часто обдурюю своїх рідних.

— Я знаю, — відповів Крак. — Це через мене. Може, то невеликий гріх, якщо зважити, що дорослі не повірять у крука, який розмовляє. Звичайно, це добре, як знайдеться невинна дитина, яка полюбить птаха Купер'яна. І станеться чудо. Але що робитиме Купер'ян, як стане людиною?

— Те, що всі люди, — відповіла Данка. — Він мріє вже сотні літ про це.

— Мріяти — це одне. Та уяви собі: оце він людина. Куди йому дітися? У гнізді жити не буде. Бути бомжем, тобто безхатнім, не захоче.

— А ми щось йому пошукаємо, — сказала Данка.

— Пошукати можна. Але за хату, за прожиття треба платити. Де він візьме грошей? Адже він, може, і розумний, але не має фаху: ні кравець, ні швець, ні на дуді грець. Та й ніяких документів немає, а хто без документів візьме його на роботу. Ти бачиш, скільки проблем? Я казав, що птахом бути простіше.

— Треба признатися людям, — запропонувала Данка. — І його назвуть героєм, бо він помстився за Підкову.

— Та хто повірить хлопцеві? Скажуть — вигадує, бо хоче слави. І король, як відомо, помер своєю смертю. Ну одяг дасть йому на перший раз пан Юрко. Може, він десь його помістить на початку. А потім що? Та й ще невідомо, в яку людину він буде відчарований: у молодика, яким був перед відвідинами короля, чи старрим-престарезним дідуганом?

— О, я про це не подумала, — сказала Данка, — я гадала, що молодим.

— От бачиш. Правда, старим було б найкраще. Бо тоді можна попроситися у притулок для стареньких і самотніх, сказати там, що втратив усі документи, нема рідних і таке подібне. Але чи йому буде приємно сидіти там узаперті після тої волі, яку він має тепер? Коли він може літати, куди захоче, і спілкуватися з наймудрішими круками і обдумувати разом, як стати людиною.

— То що робити, Краку? — засумувала Данка. — Я не думала, що скільки проблем.

— Отож. Треба добре усе зважити. А якщо це тільки звичайний твій сон, а не віщий? Хоч мені здається, що він таки віщий, — сказав Крак.

— Порозмовляй з Купер'яном. Що він на це скаже?

— О, звичайно, це я зроблю відразу. Я тобі признаюся, що він вже знає про сон і мучиться такими ж сумнівами, як і я.

— То ви обоє знаєте про сон? — здивувалася Данка.

— Не гнівайся, що я не признався і хитрував. Дійсно, рада круків знає, як можна

відмінити закляття. І той твій сон — то була правда, ми хотіли випробувати тебе. Адже ти — та Невинна Душа Дитини і ти могла б допомогти Купер'янові.

— Але ж та душа ще мусить його полюбити, — сказала Данка. — А як полюбити поза очі? Правда, він мені подобається з оповідань. Я його зовсім не осуджую за вбивство короля. От коли б він бився з королем на шаблях, як лицар, то було б краще. А то лякати круком?

— Маєш ррацію, — згодився Крак. — Але що сталося, те сталося. Минулого не повернеш. А те, що ти незнайома з Купер'яном, то не так важливо наразі. Основне — це твоє прихильне ставлення. Чи так?

— О так, звичайно, — щиро запевнила Данка.

— Отож, ми чимало сьогодні вияснили, — підсумував розмову Крак. — Тепер тільки треба чекати на рішення Купер'яна. Ми нині дуже корисно порозмовляли. Я радий, що ти така розумниця. До побачення!

— Не перехвали мене, — гукнула Данка навздогін Кракові.

— Отак, — сказала Данка, але вже Мнявці. — Отак. Я призналася, і Крак признався. Тепер уже все зрозуміло. А чи тобі ясно? Може, скажеш?

— Скажу, — відповіла Мнявка. — Скажу, що все мені ясно, що нічого не ясно. Отак!

— Ти диви, яка мудрагелька! — сказала Данка. — Що ж тут неясно?

— А багато чого, — пояснювала Мнявка. — Ось, по-перше, ти незнайома з Купер'яном! По-друге, як ти його полюбиш, а раптом він тобі не сподобається?

— А от Крак мені подобається. А вони, круки, всі на одне лице. Я думаю, що Купер'ян не гірший.

— А по-третє, — продовжувала Мнявка. — Як буде твоя невинна душа відчаровувати, ти хіба знаєш?

— Не знаю, — погодилася Данка, — але мудрі круки напевно знають, як це зробити.

— А от, наприклад, треба буде поцілувати крука в дзьоб? Брр!... Ти це зробиш?

Данка задумалася. І тоді відповіла:

— Зроблю! Я собі уявлю, що то чорний молодий принц. Зажмурюся — і поцілую. Це ж недовгий поцілунок, не такий, як у фільмах в телевізорі.

— Гаразд, — продовжувала Мнявка. — А якщо перед тобою з'явиться престарезний дід?

— Ну, то й що? Я не маю договору про поцілунки. Це ти вигадала!

— Добре, — не замовкала Мнявка — як ти гадаєш, він хіба не упаде з гілки груші? Та вона тут же обламається під ним — і дідуган з третього поверху впаде на землю і заб'ється на смерть.

Данка засміялася:

— А от ти не забилася!

— Бо я кішка.

Отак вони собі розмовляли до самого обіду. А, може, то Данка балакала сама з собою. Хто ж його тепер знає?

19. "Історичні проходи по Львову"

У суботу вся сімейка робила порядки: спрятували, мили підлогу, витріпували ліжники... Словом, робота кипіла. Така вже традиція у нашому помешканні. Зате після обіду татко бере мене на екскурсію по місту. Він каже, що то "історичні проходи", бо так писав колись один історик.

Я забажала почати від церкви св. Юра, бо до неї від нас найближче.

— Знаєш, татку, я не роздивилася добре, що там за скульптура на церкві, — попросила я.

Справді, треба було задирати голову, аби добре роздивитися вершника, що топче конем змія і проколює йому списом язик. Татко трохи пояснював про св. Юрія, але я то вже знала. Навіть знала, що перед тим була інша, напевно менша і не така гарна церква. І що теперішню побудували митрополити Шептицькі. І скульптуру зробив, сказав татко, скульптор із смішним прізвищем — Іван Пінзель. А пінзель, це те саме, що пензель, яким малюють. Певно, гарно малював той скульптор і так його прозвали.

А ось і митрополичі палати (хоч то був один будинок — палата), в яких замешкували єпископи і митрополити. Два роки тому там навіть кілька ночей відпочивав Папа Римський. У тім палаці мешкає тепер кардинал, що мене похвалив у Шевченківському гаю.

Далі ми йшли збоку саду, що був дуже занедбаний. Тут ще стриміла металева вежа, татко назвав її "глушилкою", бо колись вона і ще дві інші, — їх вже недавно розібрали, — глушили радіо "Свобода", яке татко щовечора і тепер слухає. А тоді не міг вчути через ті "глушилки".

— Це був колись дуже гарний сад-парк. Можливо, його ще впорядкують і зроблять доступним для людей, — сказав татко.

— Чи тут могли мешкати ворони і круки?

— Він такий опущений, що могли б. Але, як бачиш, їх нема. Може, колись, ще як тут був лісок, а не парк, вони гніздилися. А чому тебе це зацікавило?

— Та так просто, щось найшло на голову, — відповіла я ухильно.

Потім до центру ми спускалися парком імені Івана Франка. Ось тут давно, коли ще не було парку, а був, певно, лісок, жив Крак.

Але то було дуже давно. У центрі міста татко забажав трішки відпочити, але я попросилася підійти до пам'ятника Івана Підкови. Ми пройшли повз великий пам'ятник Тарасові Шевченку, якраз молода пара клала квіти йому і знимкувалася. Довкола стояли весільні гості та різні прихожі. Такі, як і ми. Але ми не затримувалися, а підійшли до Підкови: на великім камені була тільки його відтята голова, нижче була гармата і круглі кулі, або ядра, як казав татко. До самого пам'ятника вже доходили столики з парасольками, грала музика з радіо.

— Ми тут не будемо пити пива, правда, татку? — сказала я.

— Звичайно, на цьому місці не пасує. Хоч йому відтяли голову на площі Ринок, а не тут.

Ми пішли попід мур якогось собору, мур тягнувся далі. Тут була вежа крамарів, її вже заслоняла зелень дерев. За столиком під натягнутим дахом ми пригостилися: я

своїм улюбленим морозивом з полуничною підливою, татко пивом.

— А чи була вежа кравців? — запитала я в татка, коли він оповідав, що отут йшли вали і мури міста і було багато всяких веж, які колись мусили доглядати різні цехи ремісників. Батько Купер'яна ж був кравцем.

— Добре не пригадую, де саме була вежа — здається, що то була Галицька. Її нема, але це десь там, де пам'ятник королю Данилові. Там виходить і вулиця Галицька.

— А де тече Полтва? — запитала я.

— Ось тут під алеєю, попід фонтан із Божою Матінкою, попід пам'ятник Шевченкові, попід оперний театр і туди далі проспектом Чорновола. А тепер вона в каналізаційній трубі — і впливає аж за містом. Там її очищують, бо всі відходи-нечистоти у місті стікають до неї. Вона ще далеко поза Львовом тече непрозора і погано пахне.

— А по той бік Полтви, як вона ще текла по долині, що було? Он там, де той гарний будинок із скульптурою на верху? — питаю.

— Музей етнографії. Там було мокро, болота не висихали, — відповів татко. Потім ми йшли Ринком і я запиталася, де страчували Підкову.

— Ось тут, за Ратушею. Правда, тоді була інша ратуша, інша вежа. Але був уже годинник, що звався дзигарі, вибивав години своїми дзвонами.

— А я десь чула, — кажу, — що там, де страчували Підкову, була якась двоголова скульптура. Не ці фонтани по боках Ратуші.

— А-а, — сказав татко, — стовп ганьби? Зайдемо до історичного музею, що отут поруч, і подивимося.

Ми проходили місцем страти, але нічого тут не було такого, щоб можна було здогадатися про нього. Такі, як і всюди, крамнички і кав'ярні. Ми зайшли до музею, поруч був королівський палац, де зупинявся король.

Коридором ми вийшли на подвір'я з колонами і галереями. Там дуже гарно, крім столиків для кави є і різні старовинні речі — гармати і ота скульптура — стовп ганьби. Я її відразу впізнала, бо Крак дуже добре її змалював. Ми знову сіли за столик, татко на цей раз замовив каву, а я собі яблучний сік. Ще одне морозиво він не дозволив — боявся за моє горло. О, наші історичні проходи влетять у копійку, сказала би бабуся.

— Татку, а чи маєш ще силу піти під Високий замок, до церкви, куди ходив молитися князь Лев і його жінка?

— Слухай, Данусю! Та звідки ти скільки всього знаєш? — здивувався татко.

— Старші собі говорять, а я іноді й підслухаю, — знову я сказала неправду. Отака "невинна душа дитини"!

Виявилося, що це не так вже й далеко на той Старий Ринок, де був колись давно центр міста-города — за князів. Татко пояснив, що тут, на узвишші, десь поруч церкви св. Миколи мусив бути низький замок князя Лева, щоб йому було недалеко до церкви. А його дружині, Констанції, угорській королівні, Лев подарував невеличкий храм Івана Хрестителя.

Ми оглянули цей костелик. Правда, зауважив татко, і церква, і костелик вже

поперебудовані і вони не виглядають отак, як були у давнину. Збоку біля входу була пам'ятна таблиця — на ній у короні красувалася королева Констанція. Цю таблицю, оповів татко, щойно почепили самі угорці.

— А чому нема такої таблиці для князя Лева? — я запитала.

— Ай справді? — здивувався татко. — Може тому, що ми українці: ми не поспішаємо.

— На сьогодні досить отих "історичних проходів", — сказав татко, — я вже втомився. А ти, мала?

— Я також трошки. Але мені було дуже цікаво, — відповіла я.

— Я дуже тішуся, що маю таку допитливу дочку, — похвалив мене татко. Додому ми поїхали трамваєм.

У неділю, як звично, зранку "суєта суєт", як мовить бабуса, — всі поспішають до церкви. Ходимо ми до церкви Святої Євхаристії у центрі, де мене водять готуватися до причастя. Церква велика і гарна. Минулого року я ще не причащалася, але бачила дітей — дівчаток у білих сукеночках, хлопчиків у вишиванках та метеликах, що йшли до причастя. Ой, гарно то було! Я аж позаздрила. Бабуса каже, що тут добре ще й тому, що є лавки. Татко і мамуся додають, що тут мудрі священники і виголошують добрі проповіді, яких я майже не розумію. Але мушу вірити батькам на слово.

Відразу по Службі Божій татко з мамусею не пішли зі знайомими на каву, як часто бувало, а на моє прохання ми вступили до Національного музею. А моє прохання було таке:

— Я дуже хочу побачити картину Івасюка про Хмельницького, оту, що маємо фотографію.

— Не фотографію, а репродукцію, — поправила мамуся і додала.

— Сама картина є у Києві, а у Львові маємо тільки варіант, трохи інакший, ніж наша репродукція.

— Ця картина мені менше сподобалася, ніж наша, — заявила я у музеї. — На нашій дуже виразні лиця, коні і все інше. І наша якась світліша і радісніша.

— Ти маєш рацію, — сказала мамуся. — Наша виразніша. Але чомусь знавці малярства вважають, що оцей львівський варіант має більшу вартість.

Про оглядини інших картин я не оповідатиму, бо це би затягнулося надовго. Мені наразі цікава тільки одна картина. Зрештою, собі гадаю, це не остання наша екскурсія.

На вулиці Фредра ми подивилися на таблицю художникові Миколі Івасюку, на проспекті Шевченка проминали місце, де вбили композитора Білозора, того, який написав "Мамину світлицю". Отут на будинку великий терновий вінок із заліза, а в ньому світлина композитора. А в тій червоній буді, де почали його вбивати, люди сидять за столиками і грає музика. Татко каже, що багато львів'ян зверталися до голови міста, і того, що був, і того, що тепер є, що не пасує дерев'яна кав'ярня і червоні намети на цьому місці. Але голови міста відповідають, що пані-власниця має більшу силу, ніж усе місто. Я цього не розумію. Напевно, треба бути дорослим, аби це збагнути.

Мнявка чекала під дверима — їй, видно, було заздрісно. Отак пройшли два дні без Крака. Але про нього і його товариша Купер'яна я ні хвилинку не забувала. Завтра ми з Краком побачимось, лиш би погода не була під псом.

20. Прощання

Данка, напружена, немовби на шпильках, чекала на Крака. Погода була сам раз, не так спечно, як перед тим, але на дощ не збиралося. Удома все спокійно: як завжди, бабуса на кухні, Мнявка дрімає, Гавчик гасає, але то не може завадити бесіді. Данка мала передчуття, що сьогодні має відбутися дуже важлива розмова. Можливо, Купер'ян зважився. Вона готова поцілувати його у дзьоб, якщо це так необхідно. А, може, й обійдеться — вона і так дуже співчуває йому, прихильно ставиться до нього, бажає йому добра. Ну, і "невинна душа дитини" не попсута якимось гріхом. Якщо я казала неправду, думала Данка, то це заради Крака чи Купер'яна. А ось і Крак.

— Привіт!

— Привіт! — відповіла дівчинка. — Ти сам?

— Я сам.

— Що вирішив Купер'ян? — запитала Данка.

— Не можу отак просто з моста відповісти. Він вагався всі оті цілі дні, — відповів Крак. — А я вагаюся повідомити.

— Чому?

— А тому що, хоч він вірить тобі і знає, що ти допоможеш йому відчаруватися, і вірить, що то можливо, але не хоче вже ставати людиною.

— Не може того бути! — Данка зажурилася. — Скільки літ хотіти, шукати мудрих порад — і коли вже можливо, передумати! Я не повірю.

— Я й ще сам собі не вірю. Але ми вже з тобою говорили: що він буде робити у цьому людському світі? Це не те місто, яке було в часи його молодості. Яким він буде: молодим чи старим?

— Він злякався? — не хотіла повірити Данка. — Так-так, він злякався ...

— Можливо, — тихо промовив Крак. — Можливо. І хоч він усе знає про теперішній світ, але знає, як птах, а не людина. І він вирішив: "ще трохи, скільки там мені відміряно, поживу птахом. Мені не так багато й лишилося жити".

— Як жаль!... — сказала Данка.

— Але я не все тобі сказав. Він передає тобі сердечні вітання, він дуже тебе полюбив. І до кінця життя буде тобі вдячний за добрі слова і добрий намір допомогти, — промовив Крак. — І ще одно. Він, напевно, покине Львів, полетить, можливо, й до Кракова. Або ще де-небудь. Це для нього немає значення. Основне, там він зможе забути, що був людиною і жив у цьому місті. Там не буде спокуси перетворитися на людину.

Вони замовчали. Чути було, як сварилися горобці, як зателенькав трамвай і різко заскрипів на розі. Чути було Данці, як б'ється її сердечко. І як б'ється сердечко Мнявки, що зовсім не дрімала, а пасла очима Крака: що ж то буде?

— І от усе, — сказав він. — Купер'ян кланяється тобі: нехай росте вона велика і

щаслива, казав він, нехай росте мудрою львів'янкою, що любить своє місто і таких нещасливих Купер'янів... Хай буде господарем у цьому місті, де ще є вороги, які вбивають композиторів. І я, Данко, також хочу попрощатися з тобою. Може, це ми останній раз розмовляємо.

— Чому? — мало не заревла Данка. — Чому і ти теж?

— Бо знаєш... я не хотів тобі признаватися... Я той Купер'ян...

Сльози заслонили Данці цілий світ: і вікно, і дерево, і небо, в якому вже нісся кудись далеко птах. Але вона його не бачила.

Більше ніколи у вікні не було Крака.